

# KÜLTÜRLER ARASI DİYALOG: İDİL URAL BÖLGESİNDEN BÜYÜK LİTVANYA KNEZLİĞİNE BELARUS-LİTVANYA TATARLARI

ДИАЛОГ КУЛЬТУР: БЕЛОРУССКО-ЛИТОВСКИЕ  
ТАТАРЫ – ВЫХОДЦЫ ИЗ УРАЛО-ВОЛЖСКОГО РЕГИОНА В ВЕЛИКОМ  
КНЯЖЕСТВЕ ЛИТОВСКОМ

CULTURAL DIALOGUE: NEWCOMERS FROM THE  
URAL-VOLGA REGION – BELARUSIAN-LITHUANIAN TARTARS IN  
GRAND DUCHY OF LITHUANIA

ORTADOĞU STRATEJİK ARAŞTIRMALAR MERKEZİ  
CENTER FOR MIDDLE EASTERN STRATEGIC STUDIES

THE BLACK SEA INTERNATIONAL CENTER FOR RESEARCH AND DIALOGUE



# **KÜLTÜRLER ARASI DİYALOG: İDİL URAL BÖLGESİNDEN BÜYÜK LİTVANYA KNEZLİĞİNE BELARUS-LİTVANYA TATARLARI**

## **ДИАЛОГ КУЛЬТУР: БЕЛОРУССКО-ЛИТОВСКИЕ ТАТАРЫ – ВЫХОДЦЫ ИЗ УРАЛО-ВОЛЖСКОГО РЕГИОНА В ВЕЛИКОМ КНЯЖЕСТВЕ ЛИТОВСКОМ**

### **CULTURAL DIALOGUE: NEWCOMERS FROM THE URAL-VOLGA REGION – BELARUSIAN-LITHUANIAN TARTARS IN GRAND DUCHY OF LITHUANIA**

**ORSAM Rapor No: 147  
The Black Sea International Rapor No: 31**

**Ocak 2013**

**ISBN: 978-605-4615-44-5**

**Ankara - TÜRKİYE ORSAM © 2013**

Bu raporun içeriğinin telif hakları ORSAM'a ait olup, 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu uyarınca kaynak gösterilerek kısmen yapılacak makul alıntılar ve yararlanma dışında, hiçbir şekilde önceden izin alınmaksızın kullanılamaz, yeniden yayımlanamaz. Bu raporda yer alan değerlendirmeler yazarına aittir; ORSAM'ın kurumsal görüşünü yansıtmamaktadır.

## ORTADOĞU STRATEJİK ARAŞTIRMALAR MERKEZİ

### Tarihçe

*Türkiye’de eksikliği hissedilmeye başlayan Ortadoğu araştırmaları konusunda kamuoyunun ve dış politika çevrelerinin ihtiyaçlarına yanıt verebilmek amacıyla, 1 Ocak 2009 tarihinde Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi (ORSAM) kurulmuştur. Kısa sürede yapılanan kurum, çalışmalarını Ortadoğu özelinde yoğunlaştırmıştır.*

### Ortadoğu’ya Bakış

*Ortadoğu’nun iç içe geçmiş birçok sorunu barındırdığı bir gerçektir. Ancak, ne Ortadoğu ne de halkları, olumsuzluklarla özdeşleştirilmiş bir imaja mahkum edilmemelidir. Ortadoğu ülkeleri, halklarından aldıkları güçle ve iç dinamiklerini seferber ederek barışçıl bir kalkınma seferberliği başlatacak potansiyele sahiptir. Bölge halklarının bir arada yaşama iradesine, devletlerin egemenlik halklarına, bireylerin temel hak ve hürriyetlerine saygı, gerek ülkeler arasında gerek ulusal ölçekte kalıcı barışın ve huzurun temin edilmesinin ön şartıdır. Ortadoğu’daki sorunların kavranmasında adil ve gerçekçi çözümler üzerinde durulması, uzlaşmacı inisiyatifleri cesaretlendirecektir. Sözkonusu çerçevede, Türkiye, yakın çevresinde bölgesel istikrar ve refahın kök salması için yapıcı katkılarına sürdürmelidir. Cepheleşen eksenlere dâhil olmadan, taraflar arasında diyalogun tesisini kolaylaştırmaya devam etmesi, tutarlı ve uzlaştırıcı politikalarıyla sağladığı uluslararası desteği en etkili biçimde değerlendirebilmesi bölge devletlerinin ve halklarının ortak menfaatidir.*

### Bir Düşünce Kuruluşu Olarak ORSAM’ın Çalışmaları

*ORSAM, Ortadoğu algımasına uygun olarak, uluslararası politika konularının daha sağlıklı kavranması ve uygun pozisyonların alınabilmesi amacıyla, kamuoyunu ve karar alma mekanizmalarına aydınlatıcı bilgiler sunar. Farklı hareket seçenekleri içeren fikirler üretir. Etkin çözüm önerileri oluşturabilmek için farklı disiplinlerden gelen, alanında yetkin araştırmacıların ve entelektüellerin nitelikli çalışmalarını teşvik eder. ORSAM; bölgesel gelişmeleri ve trendleri titizlikle irdeleyerek ilgililere ulaştırabilen güçlü bir yayım kapasitesine sahiptir. ORSAM, web sitesiyle, aylık Ortadoğu Analiz ve altı aylık Ortadoğu Etütleri dergileriyle, analizleriyle, raporlarıyla ve kitaplarıyla, ulusal ve uluslararası ölçekte Ortadoğu literatürünün gelişimini desteklemektedir. Bölge ülkelerinden devlet adamlarının, bürokratların, akademisyenlerin, stratejistlerin, gazetecilerin, işadamlarının ve STK temsilcilerinin Türkiye’de konuk edilmesini kolaylaştırarak bilgi ve düşüncelerin gerek Türkiye gerek dünya kamuoyuyla paylaşılmasını sağlamaktadır.*

**Doç. Dr. Galina Mişkiniene**

Vilnus Üniversitesi Litvanya Dili Enstitüsü Diller ve Kùltürler Arasındaki Karşılıklı Etkileşimler Bölümü'nde başuzman olarak çalışmaktadır. 1998-1999 yıllarında Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakùltesi'nde devlet burslusu olarak staj yapmıştır. İlmî çalışmaların yanı sıra Orhan Pamuk'un "Kara Kitap" ve Ayşe Kulin'in "Sevdalinka" adlı kitaplarını Litvanyacaya tercüme etmiştir. Çalışmalarının çoğu, Belarus-Litvanya Tatarlarının yazılı mirası ve kùltürü, Türk edebiyatı ve kùltürü, Türk-Litvanya kùltürel bağlantılar ile ilgilidir. Başlıca Kitapları: *Drevneyşie Rukopisi Litovskih Tatar (Grafika, Transliteratsiya. Perevod. Struktura Tekstov i Soderjanie, 2001. Litvanca-Türkçe Konuşma Kılavuzu. Türkçe-Litvanca Sözlük, 2002. Katalog Arabskoalfavitnih Rukopisey Litovskih Tatar, 2005. Litvanya Tatarlarına ait El yazmalarından Türkçe-Lehçe Kılavuz (Yıl 1840), 2008. Kitab İvana Lutskevitsa. Pamyatnik Narodnoy Kulturi Litovskih Tatar, 2009.*

## TAKDİM

2012 yılında ORSAM, Belarus ve Belarus-Türkiye münasebetlerine dair çok sayıda rapor yayımlamıştır. Bu raporlar genellikle bağımsızlığını elde etmesinden günümüze kadarki dönemde Belarus'un siyasi ve ekonomik durumunu ve Belarus'un Türkiye ile münasebetlerini konu etmiştir. Elinizdeki raporun konusu ise daha XIV. yüzyılda İdil-Ural Bölgesinden Büyük Litvanya Knezliği'ne göç eden ve Belarus-Litvanya Tatarları olarak adlandırılan Türk topluluğudur. Raporun yazarı, Litvanya Dili Enstitüsü Öğretim Üyelerinden Doç. Dr. Galina Mişkiniene'dir.

Ağırlıklı olarak Belarus, Litvanya ve Polonya'da yaşayan Belarus-Litvanya Tatarları sayıca fazla olmasa (yaklaşık 18 bin) ve altı asırdır Hristiyan Avrupa'nın içerisinde yaşamalarına rağmen bir takım adet ve geleneklerini korumayı başarmışlardır. Bunda mensup oldukları İslamiyet dini, önemli rol oynamıştır.

Ne yazık ki Belarus-Litvanya Tatarları da Türkiye dışındaki diğer Türk toplulukları gibi Türkiye'de fazla bilinmemektedir. Belarus-Litvanya Tatarları ile ilgili Türkiye'de tek bir çalışma dahi yayımlanmamıştır. Bu açıdan Doç. Dr. Galina Mişkiniene'nin raporunun Türkçeye tercüme edilerek yayımlanması, bu topluluğun Türkiye'de tanınması açısından büyük önem arz etmektedir. Raporun büyük ilgi göreceğini ümit ediyoruz.

*Doç. Dr. Hasan Ali Karasar*  
*Black Sea International Koordinatör*

*Hasan Kanbolat*  
*ORSAM Başkanı*

## *İçindekiler*

Takdim .....	4
Özet .....	7
Kültürler Arası Diyalog: İdil-Ural Bölgesinden Büyük Litvanya Knezliğine Belarus-Litvanya Tatarları .....	8
Kaynakça.....	13





**Hazırlayan:** Doç. Dr. Galina Mişkiniene  
**Çeviri:** Doç. Dr. İlyas Kemaloğlu (Kamalov)

# KÜLTÜRLER ARASI DİYALOG: İDİL URAL BÖLGESİNDEN BÜYÜK LİTVANYA KNEZLİĞİNE BELARUS-LİTVANYA TATARLARI

## Özet

*Belarus-Litvanya Tatarları, Büyük Litvanya Knezliği'nin tarihî topraklarında yaklaşık 600 yıldan beri yaşayan özgün etnik bir gruptur. Altın Orda kökenliler, bu topraklarda daha XIV. yüzyılda görünmüşlerdir. Kıpçak bozkırları ile Kırım'dan gelen Tatarlar, buraya kendileri ile birlikte özgün kültürlerini de getirmişlerdir. Batı Avrupa medeniyetinin de etkisiyle bu kültür, zaman içerisinde değişmiş ve yeni nitelikler kazanmıştır. Belarus-Litvanya Tatarlarının kültürel mirasının özelliklerini Arap alfabesiyle kaleme alınan Slav dilindeki yazılar, orijinal dinî mimari, zengin folklor ve özgün adet ile geleneklerde bulmak mümkündür. Belarus-Litvanya Tatarlarının kültürü her zaman onların dini, yani İslamiyet ile bağlantılı olmuştur.*



Belarus-Litvanya Tatarları,<sup>1</sup> Büyük Litvanya Knezliği'nin tarihî topraklarında yaklaşık 600 yıldan beri yaşayan özgün etnik bir gruptur. Altın Orda kökenliler, bu topraklarda daha XIV. yüzyılda görünmüşlerdir. Tarihî sebeplerden dolayı XX. yüzyılın başlarında bu etnik grup, bölgesel olarak parçalanmıştır. Günümüzde Belarus-Litvanya Tatarları aşağıdaki üç ülkede yaşamaktadırlar: Belarus, Litvanya, Polonya.

Büyük Litvanya Knezliği topraklarında daha XIV-XV. yüzyıllarda göç eden Tatarlar sonraki iki asır boyunca yerli halk ile karışmış, onlarla birlikte tarihî değişiklikleri yaşamış, onların kültürüne entegre olmuşlardır. Bununla birlikte buradaki Tatarlar, kısmen de olsa kendi özgünlüklerini ve en önemlisi de kendi dinlerini (İslamiyet) korumayı başarmışlardır. İslamiyet, Belarus-Litvanya Tatarları hakkında ayrı etnokonfesyonel bir grup olarak bahsetmemizi sağlamaktadır.

Büyük Litvanya Knezliği'ne yerleşen Tatarların konuştuğu Türk lehçeleri, neredeyse hemen unutulmaya başlanmıştır. "Risale-i Tatar-ı Leh" adlı belgenin anonim yazarı, daha 1558'de soydaşlarının Türkçe'yi bırakıp Lehçeyi kullanmaya başladıklarını yazmıştır.<sup>2</sup> XVI. yüzyıla ait diğer tarihî kaynaklar da Belarus-Litvanya Tatarlarının ana dilleri olan Türkçe'den hemen vazgeçtiklerine işaret



etmektedir. Örneğin İvan Lutskeviç el yazmasında<sup>3</sup> Belarus dilinde aşağıdaki bir ifade yer almaktadır: "Tatarca bilmiyorsan Belarus dilini konuş." Anlaşıldığı kadarıyla bu ifade Tatarlar arasında dilsel asimilasyon sürecinin daha tamamlanmadığı, ancak ana dilini bilmeyen ve Belarusça konuşan şahısların olduğu bir döneme aitti.<sup>4</sup>

Yukarıda örnek olarak verilen tavsiye, dualarla öğüt metinleri arasında yer almakta ve din adamlarına hitap etmektedir. İlmî eserlerde Litvanya Büyük Knezliği Müslümanlarının elyazmalarında dört edebî dilden bahsedilmektedir. Bunlar Harezmi, Çağatay, Osmanlı ve Kırım Tatar edebî dilleridir.<sup>5</sup> Her ne kadar buradaki Tatarlar asırlar boyunca Doğu'daki soydaşlarıyla bağlantılarını devam ettirseler de (Buradaki Tatarların İstanbul ve Mekke'ye yaptıkları seyahatlere dair bilgiler mevcuttur) dinlerinin dili olan Arapça ile ana dilleri Türkçeyi bilmemeleri, dinî eserlerin eski Belarus ve daha sonra da eski Lehçeye tercüme edilmesinin en önemli nedeni olmuştur. Mevcut bilgilere dayanarak Belarus-Litvanya Tatarlarının büyük bir kısmının daha XVI. yüzyılın sonunda artık ana dillerinde (Türk lehçelerinden biri) konuşmadığını söyleyebiliriz.

Belarus-Litvanya Tatarlarının dillerini hızlı unutmalarının sebepleri, birçok araştırmacının eserinde sıralanmaktadır. Müslümanların Hristiyanlarla evlenmeleri, Belarus-Litvanya Tatarlarının sosyal açıdan bir bütün oluştur-



mamaları ve sayıca az olmaları, buradaki Tatarların ana vatandan uzak olmaları ve dinî ayinler için halk dilinin olmaması bu sebeplerin başlıcalarıdır. İslamiyet, Tatarların anlamadığı Arapçaya dayandığından dolayı ana dilin korunmasını sağlayamamıştır. Bundan dolayıdır ki asırlar boyunca Belarus, Leh ve Litvanyalılarla yaşayan etnik ve kültür açısından baştan beri çok değişik bir yapıya sahip halk, etnik ve dil alanlarındaki bağımsızlığını koruyamamıştır. XIX. yüzyıla gelindiğinde Belarus-Litvanya Tatarları, büyük ölçüde kendilerini Tatar olarak kabul etmiyorlardı: “Biz Tatar değiliz, ancak Müslüman asilzade tabakasını oluşturuyoruz. Bizleri de yalnızca köylüler, Tatar olarak adlandırmaktadır.”<sup>6</sup> Göçmenlerin ortak etnokonfesyonel gruba entegrasyonunu muhtemelen ortak din (İslamiyet), ortak dil (eski Belarusça) ve ortak hak ve yükümlülükler sağlamıştır. Buna benzer bir durum İdil - Ural Tatarlarının etnik aidiyetleri belirlenirken de görülmektedir: “İslamiyet’in ideolojik olarak da güçlü konumda olduğu Tatar tarihinin Rus öncesi döneminde dahi din, baskı ve sürgünlerin yaşandığı XVI yüzyılın ikinci yarısı – XVIII yüzyılın ortalarında olduğu kadar halkın manevî hayatında belirleyici rol oynamıyordu. İslamiyet bu tarihlerde yalnızca kültürün değil etnik aidiyetin gelişmesinde de önemli rol oynamaya başlamıştır. Muhtemelen bundan dolayıdır ki XVIII-XIX yüzyıllarda İdil-Ural Tatarlarının çoğu, etnik kimliklerini ifade ederken kendilerini Müslüman olarak adlandırmayı tercih ediyordu.”<sup>7</sup>

Kıpçak Bozkırları ile Kırım’dan gelen Tatarlar, kendileri ile birlikte özgün bir kültürü de getirmişlerdir. Batı Avrupa medeniyetinin etkisi altında bu kültür, süreç içinde değişime uğramış ve yeni nitelikler kazanmıştır. Belarus-Litvanya Tatarlarının kültürel mirasının özelliklerini Arap alfabesiyle kaleme alınan Slav dilindeki yazılar, orijinal dinî mimari, zengin folklor ve özgün adet ile geleneklerde bulmak mümkündür. Belarus-Litvanya Tatarlarının kültürü her zaman onların dini, yani İslamiyet ile bağlantılı olmuştur.

Müslüman Doğu’dan uzak ve Hristiyanların arasında kalmaları doğal olarak Belarus-Litvanya Tatarlarının geleneksel adetleriyle edebiyatlarını da etkilemiştir. Ancak söz konusu dış etki, asırlar boyunca korunan İslam doktrininin temel tezlerine dokunmamıştır. Tatarlar, İslamiyet’in Sünni mezhebini benimsemişlerdir ki Sünni İslam, göçebe Türk kabilelerin eski inançlarının kalıntılarını da içeriyordu.<sup>8</sup> İslamiyet’in beş şartı üzerinde duran şeriat da varlığını hep sürdürmüştür. Bu çalışmanın müellifi, Kazan (Kazanskaya Rukopisy, No. 1546), St. Petersburg (Leningradskaya Rukopisy, No. 893) ve Leyptsig (Leyptsigskaya Rukopisy, No. 280) üniversitelerindeki kütüphanelerde korunan üç eski el yazmayı yayımlamıştır.

Bu şartlarla ilgili elyazmalarda aşağıdaki bilgilere rastlıyoruz.

1. Kelime-i Şehadet getirmek: Bizim ele aldığımız el yazmaların hepsi, “La İlahe İllallah Muhammeden Resulullah” kelime şehadetiyle başlamaktadır: “Allah Tektir ve Allah’tan Başka İllâh Yoktur”<sup>9</sup> “Allah ve onun elçisine inanmak”<sup>10</sup> “Merhametli Tanrımız, bütün efendilerin efendisidir”<sup>11</sup> “Bismillahirrahmanirrahim”<sup>12</sup>.

2. Beş vakit namaz kılmak: “Allah, şöyle buyurmuştur: Muhammed, senin ümmetinden



biri sabah namazı kılar ve Allah'a dua ederse, bu onun için büyük ve önemli kurtuluş olacak, sanki Hz. Adem'den Hz Muhammed'in gelişine kadarki sürede geceleri ibadetle geçirmiş, gündüzleri de insanlara hayır işlerde bulunmuş gibi olacaktır. Sabah namazını kılmayanın hanesine ise sanki kılıçlarını çıkarıp bütün peygamberleri katletmişçesine günah yazılacaktır. Öğle namazını kılan, dünyadaki bütün kâfirleri Müslüman yapmışçasına sevap yazılacaktır. Öğle namazını kılmayan ise cennet ile Allah'ın evi yıkılmışçasına büyük günah işlemiş olacaktır. İkinci namazını kılan, cennet ile gökyüzünü yaratmış ve düzeltmişçesine sevap işlemektedir. İkinciye kılmayan ise Allah'ın gönderdiği dört kitabı ateşe atmışçasına günah işlemiş olacaktır. Akşam namazını kılan, o gün yetmiş aç kişiyi doyurmuş, yetmiş yayayı ata bindirmiş ve yetmiş kişiyi de giydirmiş sayılacaktır. Akşam namazını kılmayan ise Allah'ın evinde, Kaabe'nin ortasında, yetmiş kez annesiyle zina yapmışçasına günah işlemiş olacaktır. Yatsı namazı kılan yeni doğmuşçasına temiz ve günahsız sayılmaktadır."<sup>13</sup>

3. Zekat vermek: "yetimlere sadaka ver";<sup>14</sup> "sadaka ver ki, küçük sadaka büyük felaketi uzaklaştırır";<sup>15</sup> "Üçüncü olarak Allah, insanlardan ne istemektedir? Allah, varlıklı insanların Allah'ı sevindirmelerini, sadaka, ondalık vergisini ve her şeyin dörtte birini fakirlere vermelerini istemektedir";<sup>16</sup> "hastalara da sadaka verin."<sup>17</sup> Sadaka, Belarus-Litvanya Tatar-

larında zamanla farklı bir anlam kazanmıştır. Sadakayı onlar dinî ayinler sırasında dağıtmaya başlamışlardır. Börekler, meyveler ve diğer tatlılar, dağıtılmadan önce imamlar tarafından okunuyordu.

4. Oruç tutmak: "Pisliklerden temizlenmeli, oruç tutulmalı ve borçlar ödenmelidir";<sup>18</sup> "oruca açtıktan sonra şu duayı oku..."<sup>19</sup>

5. Maddi durumu müsaade ettiği takdirde Hac'a gitmek: "Gündüz ve gece yüzer kere tespih çeken, gazaya katılmış, yüz kere Hac'a gitmiş ve yüz köleyi serbest bırakmışçasına sevap kazanacaktır."<sup>20</sup> El yazmalarında şeriata hükümleri sıralanmakta ve bunlar Müslümanlara cennete girmeleri için neler yapmaları gerektiğini göstermektedir: "Allah-u Teala şöyle demiştir: "Takva sahibi olanlara, Tanrı'ya hizmet edenlere, Tanrı'nın tek olduğuna inanlara ben de lütufta bulunacağım, onlara yol göstereceğim, cennete sokacağım ve şeytanın kötülüklerinden koruyacağım."<sup>21</sup>

Belarus-Litvanya Tatarlarının Slav dilli Arap harfli yazıları, kültürler arası senteze iyi bir örnek teşkil etmektedir. Belarus-Litvanya Tatarlarının edebî eserlerinin önemli çeşitlerinden biri olan kitaplar<sup>22</sup> örneğinde Müslüman toplum içerisindeki değişiklikleri ele alalım. Kitaplarda toplanan Arapça, Osmanlıca, Belarusça ve Lehçe (son iki dil, aslında çeviri dilleridir, çünkü XVI. yüzyılın ortalarında bu coğrafyada yaşayan Tatarların çoğu, ana dillerini bırakıp yerli dilleri kullanmaya başlamışlardır) metinler, gerek günlük hayata gerekse de dinî hayata dair değerli bilgiler içermektedirler. Elyazmaların zengin içeriği, İdil-Ural bölgesinden getirilen geleneklerin korunması ya da değişmesine dair süreçleri takip etmemizi sağlamaktadır.

Değişen toplumsal şartlarda elyazmalarda algılama açısından "boşluklara" rastlamak mümkündür. Biz böyle bir sonuca İ.

Lutskeviç'in kitabının transkripsiyonunu yaptıktan sonra varıyoruz. Örneğin şöyle bir paragraf mevcuttur: "Kendi malınızla birlikte yetimin malını da yemeyiniz. Bu gerçekten de büyük bir günahdır. Yetimlere karşı adil olmayacağınızdan korkuyorsanız..."<sup>23</sup> ve yetimlerin mallarını iradesizlere vermeyiniz." Arapça eki<sup>24</sup> okuduktan ve onun kaynağını bulduktan sonra cümledeki parçalar arasındaki anlamsızlığının sebebinin iki, üç veya dört eşle evlenebileceğine dair kısmın kasten çıkartılmış olduğu anlaşılmaktadır. Altın Orda'dan Büyük Litvanya Knezliği'ne göç edenlere göre yeni devletlerinin kanunlarına ters düşen birçok eşle evlenme uygulaması artık kabul edilemezdi.<sup>25</sup>

Hiç şüphesiz bölgesel tarihî gerçeklere, coğrafik konuma, Arapça terimlerin çeviri ve açıklamalarına, Kur'an-ı Kerim'i doğru aktarma gibi hususlara da dikkat etmek gerekmektedir. Elyazmalarda "saray hetmanı", "zamanın efendisi", "şatolar", "onluk rubleler", "kuruş" gibi kelimelere rastlanmaktadır. Dağ yerine ova, bol su vs. bütün bunlar sıkça rastlanan olaylardı. Bu örnekler, İslamiyet'in yerli gelenek ve inançlara uydurulduğunu da göstermektedir. Bu uygulama İslamiyet'in yayıldığı diğer coğrafyalarda da geçerliydi. Soy-kabile bağlantıları ve anavatan ile ilgili gelenekler, bugüne kadar korunan soy, askerî oluşum ve armaların adlarında görülmektedir.<sup>26</sup>

Belarus-Litvanya Tatarlarının kültürel özellikleri ele alınırken başta cami inşaatında olmak üzere kendisinden söz ettiren orijinal mimari dikkat çekmektedir. Bu camilerden ilki XIV. yüzyılda Lvov'da inşa edilmiştir. Muhtemelen camiler, ilk Tatar göçlerinden hemen sonra yapılmaya başlanmıştır (XV. yüzyılın başı). Bununla birlikte kaynaklarda camilerin varlığından ancak XVI. yüzyıldan itibaren bahsedilmektedir. Anonim Risale'de (1558) Troki, Vilno, Sorok Tatar, Prudzyani, Novogrudok, Grodno, Davbutişki, Pleşeviç,



Ostrog, Çehrın gibi yerleşim yerlerinde camilerin mevcudiyetinden bahsedilmektedir. P. Çijevkiy'in "El-Furkan..." adlı eserinde (1616) birkaç caminin adı geçmektedir. Türk müellifi İbrahim Peçevi'nin eseri (1620'li yıllar) ile kilise kaynaklarında da konuyla ilgili değerli bilgiler mevcuttur. Bütün bunlardan hareketle Büyük Litvanya Knezliği topraklarında XVII. yüzyılda 20 caminin olduğu sonucuna varmak mümkündür. XVII-XIX. yüzyıllarda vuku bulan savaşlar, devletin topraklarının yeniden taksimi ve Belarus-Litvanya Tatarlarının göçü neticesinde yeni Tatar yerleşim yerleri ortaya çıkmış, yeni camiler inşa edilmiş, eskileri ortadan kaybolmuştur. 1914'te Büyük Litvanya Knezliği topraklarında 25 cami mevcuttu. Volın ve Podolskoye topraklarındaki camiler buna dâhil değildir. Çünkü bu topraklarla ilgili istatistikî bilgiler mevcut değildir. Bu camilerden beşi, I. Dünya Savaşı sırasında yıkılmıştır. Bu coğrafyadaki camilerin tarihi ayrıntılı olarak A. Voronoviç ve S. Kriçinskiy'in çalışmalarında ele alınmıştır.





Kriçinskiy, 1800 yılından itibaren camilerin listesini oluşturmuştur ki, bu liste 1990'lı yıllarda yeni çalışmalar çıkıncaya kadar yenilenmemiştir.<sup>27</sup>

Belarus-Litvanya Tatarları, camileri daha çok ağaçtan yapıyorlardı. Ancak XX. yüzyılın ikinci yarısında taştan da camiler inşa etmeye başlamışlardır (örneğin Minsk ve Kaunas'daki camiler). Cami çatılarının şekli ve yapısına göre dört tip mimariden bahsedebiliriz: 1) İki tarafa meyilli çatılı kare veya dikdörtgen bir yapı (Troki, Lukişki, Sorok Tatar köy ve yerleşim yerlerindeki camiler); 2) Dört tarafa meyilli çatılı bir yapı (Lovtsisi, Osmolovo'daki camiler); 3) Dört tarafa meyilli dikdörtgen bir yapı (Mir, Kletsk, Lyahoviçi, Vidzı'daki camiler); 4) İki tarafa meyilli çatılı veya üç tarafa meyilli çatılı ve küçük bir minareli yapı (Lukişki, 1867'den sonra; Rayjay, Uzda, Nekraşünay'daki camiler).

Camilerin ağaçlardan yapılmış olmasının yanı sıra bu topraklardaki camilere has diğer özelliklerden de kısaca bahsedelim. En başta camiler, kadın ve erkekler için olmak üzere iki bölüme ayrılıyordu. Söz konusu bölünme, enine ve boyuna olabiliyordu. İlginçtir ki Be-

larus'daki camilerde bölünmeler enine, Litvanya'daki camilerde boyuna oluyordu. İkinci önemli özellik ise hem kadınların hem erkeklerin bölümlerine ayrı girişlerin olmasıdır. Bir başka özellik de camilerde duvar boyunca ağaç iskemlelerin mevcudiyetidir. Bu iskemleler, yaşlı ve hastalar için yapılmıştır. Birinci ve üçüncü özelliklerin karşılığını Kazan Tatarlarında da bulmak mümkündür.

Günümüz şartlarda ailelerin yaşam tarzlarında da bir takım gelişim ve değişikliklerin meydana geldiği görülmektedir. 2001-2002 yıllarında yapılan arkeografik çalışmalar, birçok düğün, cenaze vs. adetinun resmiyet kazandığını ortaya çıkarmıştır. Belarus-Litvanya Tatarları, eskiden beri Tatar ailesinin hayat tarzını oluşturan tarihî ve kültürel geleneklerinden her zaman açıksa söz etmişlerdir. 70-90'lı yıllarda üfürükçülük ve büyü gibi uygulamalar geride kaldığı gibi görünse de bu çalışmanın yazarı tarafından son yıllarda yapılan çalışmalar, tam tersini ortaya koymuştur.

Bu makalede biz yalnızca Belarus-Litvanya Tatarlarının kültürlerinin kökenleri ve bazı özelliklerini ele aldık. Tarih boyunca kültürler arasındaki iletişim, iki farklı süreç ve sonuçlara yol açmıştır. Bir taraftan iletişim içerisinde olan halkların kültürleri karşılıklı etkileşim içerisinde olurken ve zenginleşirken, diğer taraftan da bazen tam tersine bir süreç işlemiştir. Yani yalnızca bir etnosa has olan maddi ve manevi kültürün özellikleri yitirilmiştir.<sup>28</sup> Gerçekleşen süreçlerin baştan sona kadar araştırılması, gerek uzmanlar gerekse de Slav dilini konuşan en eski Müslüman grubun manevi kültürüne ilgi duyan herkes için önemli ve ilginç bilgiler ortaya çıkarabilir.

## DİPNOTLAR

- 1 XIV. yüzyılda Büyük Litvanya topraklarına gelen Tatarlar, günümüzde kaleme alınan tarih çalış- malarında farklı şekilde adlandırılmaktadırlar. En yaygın isimlendirmeler şunlardır: Belarus Ta- tarları, Litvanya Tatarları, Polonya Tatarları, Belarus-Litvanya-Polonya Tatarları. XV-XVIII yüzyıla ait kaynaklarda ise bunlar, Büyük Litvanya Knezliği Tatarları, Radzivil Tatarları, Tatar-Kazaklar olarak adlandırılmıştır. “Litvanya Tatarları” terimi, XIX. yüzyılda kullanılmaya başlanmıştır. Bu ta- rihte Rusya İmparatorluğu’na katılan topraklardaki Tatarlarla Kazan, Kırım ve Sibirya Tatarlarını ayırt etme ihtiyacı doğmuştur. Bkz. Tamara Bairašauskaitė, *Lietuvos totoriai XIX amžiuje*, Vilnius 1996, s. 14-15. Biz ise çalışmamızda Belarus-Litvanya Tatarları ismini tercih ettik.
- 2 Antoni Muchliński, “Zdanie sprawy o Tatarach Litewskich”, *Teka Wileńska*. Wilno, 1858, nr 4, s. 251-252.
- 3 El yazma, bu el yazmayı bulanın adıyla adlandırılmıştır. Lutskeviç bu el yazmayı 1915’te Vilnus ilçesindeki Sorok Tatar köyünde bulmuştur.
- 4 Galina Mişkiniene, *Kitab İvana Lutskeviça – Pamyatnik Narodnoy Kulturi Litovskih Tatar*, İzdaniye İnstituta Litovskogo Yazıka, Vilnus 2009, s. 396-397.
- 5 Mihas Tarelka – İrina Sinkova, *Adkuly Payşli İdali. Pomnik Religiyına-Palemiçnay Litaraturı z Ru- kapisnay Spaçını Tatarau Vyalikaga Knyastva Litouskaga*, Minsk 2009, s. 15.
- 6 F. Dobryanskiy, *O Litovskih Tatarah*, Vilna 1906, s. 17.
- 7 R. K. Urazmanova, *Tatarı*, [http://www.tatar.ru/index.php?DNSID=42b64e5b5e105337a2ac7c3732b92bd2&node\\_id=205](http://www.tatar.ru/index.php?DNSID=42b64e5b5e105337a2ac7c3732b92bd2&node_id=205)
- 8 P. Borawski – A. Dubinski, *Tatarzy polscy. Dzieji, obrzędy, legendy, tradycje*, Warszawa 1986, s. 187.
- 9 Kazanskaya Rukopisy, No. 1546, s. 58a1,2.
- 10 Kazanskaya Rukopisy, No. 1546, s. 62612,13.
- 11 Leningradskaya Rukopisy, No. 893, s. 8a11,12.
- 12 Leyptsigskaya Rukopisy No. 280, s. 1063; 1162; 1666.
- 13 Leningradskaya Rukopisy, No. 893, s. 13611-14.
- 14 Kazanskaya Rukopisy, No. 1546, s. 4666.
- 15 Kazanskaya Rukopisy, No. 1546, s. 4863,4.
- 16 Kazanskaya Rukopisy, No. 1546, s. 7363-6.
- 17 Leyptsigskaya Rukopisy, No. 280, s. 4964,5.
- 18 Leningradskaya Rukopisy, No. 893, s. 1363-5.
- 19 Leyptsigskaya Rukopisy, No. 280, s. 127a1,2.
- 20 Kazanskaya Rukopisy, No. 1546, s. 60a8,9.
- 21 Kazanskaya Rukopisy, No. 1546, 61a3-7.
- 22 Kitap, Belarus-Litvanya Tatarlarının dinî kitabı. Bu kitap, Hz. Muhammed’in hayatı ve faaliyetleri, İslamiyet’in şartları, ilmihal, Kuran’dan ayetler, öğüt niteliğindeki hikayeler, hatta Doğu masalla- rını içermektedir.
- 23 Burada tamamlanmamış Kur’an-ı Kerim ayeti söz konusudur. Ayet şöyledir: Eğer yetim (kız)lar konusunda adaleti yerine getiremeyeceğinizden korkarsanız, bu durumda, (onlarla değil) size helal olan (başka) kadınlardan ikişer, üçer, dörder olmak üzere nikahlayın.
- 24 *wa-in khiftum alla tuqsitoo fee alyatama* (4:3, Eğer yetimlere karşı adil olamayacağınızdan kor- kuyorsanız)... *wala tu/too alassufahaa amwalakumu allatee ja ala allahu lakum qiyaman waor- zuqoohum* (4:5, Ve iradesizlere kendi mallarınızı vermeyiniz ki, Allah onu size destek olsun diye vermiştir ...)
- 25 Galina Mişkiniene, *Kitab İvana Lutskeviça – Pamyatnik Narodnoy Kulturi Litovskih Tatar*, İzdaniye İnstituta Litovskogo Yazıka, Vilnus 2009.
- 26 Stanislovas Kričinskis, *Lietuvos totoriai. Istorinès ir etnografines monografijos bandymas*. Iš lenkų kalbos vertė Tamara Bairašauskaitė. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1993.
- 27 A. I. Lakotka, *Berag Vandravannyau Tsi Adkul u Belarusi Myaçeçi, İzdatelstvo Navuka i Tehnika*, Minsk 1994; K. Laviş, “Tatarskiya Myaçetsi u Belarusi”, *Gistoriya Mastatstva 11*, 2001, s. 47-52.
- 28 Server Ebubekir, “Problemi Toponimiki i İstoriya Krıma”, *Kasevet 1*, Simferopol 1995, s. 2.

## KAYNAKÇA

---

Bairašauskaitė, Tamara, *Lietuvos totoriai XIX amžiuje*, Vilnius 1996.

Borawski, P. – Dubinski, A., *Tatarzy polscy. Dzieji, obrzędy, legendy, tradycje*. Warszawa 1986.

Dobryanskiy, F., *O Litovskih Tatarah*, Vilna 1906.

Dumin, Stanisław, *Herbarz rodzin tatarskich Wielkiego Księstwa Litewskiego*. Gdańsk, 1999.

Dziaduliewicz, Stanisław, *Herbarz rodzin tatarskich w Polsce*, Wilno 1929.

Ebubekir, Server, “Problemı Toponimiki i İstoriya Krıma”, *Kasevet 1*, Simferopol 1995, s. 2-4.

İslam. *Entsiklopediçeskiy Slovary*, Moskova 1991.

Kričinskis, Stanislovas, *Lietuvos totoriai. Istorinės ir etnografinės monografijos bandymas*. Iš lenkų kalbos vertė Tamara Bairašauskaitė. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1993.

Lakotka, A. I., *Berag Vandravannyau Tsi Adkul u Belarusi Myaçetsi*, İzdatelstvo Navuka i Tehnika, Minsk 1994.

Laviş, Kristina, “Tatarskiya Myaçeti u Belarusi”, *Gistoriya Mastatstva 11*, 2001, s. 47-52.

Miškiniene, Galina, *Drevneyšie Rukopisi Litovskih Tatar. Grafika. Transliteratsiya. Perevod. Struktura i Soderjanie Tekstov*, Bilnus 2001.

Miškiniene, Galina, *Kitab İvana Lutskeviça – Pamyatnik Narodnoy Kulturi Litovskih Tatar*, İzdatelstvo İnitututa Litovskogo Yazıka, Vilnus 2009.

Muchliński, Antoni, “Zdanie sprawy o Tatarach Litewskich”, *Teka Wileńska*, Wilno, 1858, nr 4, 241–272.

Tarelka, Mihai – Sinkova, İrina, *Adkuly Payşlı İdalı. Pomnik Religiyna-Palemiçnay Litaraturı z Rukapis-na Spadçını Tatarau Vyalikaga Knyastva Litouskaga*, Minsk 2009.

Urazmanova, R. K., *Tatarı*,

[http://www.tatar.ru/index.php?DNSID=42b64e5b5e105337a2ac7c3732b92bd2&node\\_id=20](http://www.tatar.ru/index.php?DNSID=42b64e5b5e105337a2ac7c3732b92bd2&node_id=20)

## ORSAM RAPORLARI

ORSAM Rapor No: 1 Mart 2009 Deniz Haydutluğu ile Mücadele ve Türkiye'nin Konumu: Somali Örneği (Tr - Eng)	ORSAM Rapor No: 13 Şubat 2010 7 Mart 2010 Irak Seçimleri Öncesi Şii Kökenli Parti ve Seçmenlerin Politik Davranışlarının Analizi (Tr)	ORSAM Rapor No: 24 Ocak 2011 Kuveyt Emirliği: Savaş ve Barış Arasındaki El Sabah İktidarı ve Türkiye ile İlişkiler (Tr)	ORSAM Rapor No: 35 Mart 2011 Irak'ta Mevcut Siyasi Durum ve Önemli Siyasi Gelişmeler (Tr)
ORSAM Rapor No: 2 Nisan 2009 60. Yılında Nato ve Türkiye (Tr - Eng)	ORSAM Rapor No: 14 Şubat 2010 Seçim Öncesi Irak'ta Siyasal Durum ve Seçime İlişkin Beklentiler (Tr)	ORSAM Rapor No: 25 Ocak 2011 Hukuki ve Siyasi Yönleriyle Güvenlik Konseyi'nin İran Ambargosu (Tr)	ORSAM Rapor No: 36 ORSAM Su Araştırmaları Programı Rapor No: 1 Mart 2011 Eu's Water Framework Directive Implementation in Turkey: The Draft National Implementation Plan (Eng)
ORSAM Rapor No: 3 Mayıs 2009 Irak'ın Kilit Noktası: Telafer (Tr - Eng)	ORSAM Rapor No: 15 Mart 2010 Orsam Heyetinin 7 Mart 2010 Irak Seçimlerine İlişkin Gözlem Raporu (Tr)	ORSAM Rapor No: 26 BLACK SEA INTERNATIONAL Rapor No: 5 Şubat 2011 Kırgızistan'da Son Gelişmeler: Dün, Bugün, Yarın (Tr - Rus)	ORSAM Rapor No: 37 Mart 2011 Tunus Halk Devrimi ve Sonrası (Tr)
ORSAM Rapor No: 4 Temmuz 2009 2009 Lübnan Seçimleri: Kazananlar, Kaybedenler ve Türkiye (Tr)	ORSAM Rapor No: 16 Nisan 2010 Oman Sultanlığı: Arap Yarımadasında Geleneksel ile Modernite Arasında Bir Ülke (Tr)	ORSAM Rapor No: 27 Şubat 2011 Mısır Devriminin Ayak Sesleri: Bir Devrin Sonu mu? (Tr)	ORSAM Rapor No: 38 Mart 2011 Libya Savaşı, Uluslararası Müdahale ve Türkiye (Tr)
ORSAM Rapor No: 5 Ağustos 2009 Türkiye-Lübnan İlişkileri: Lübnanlı Dinsel ve Mezhepsel Grupların Türkiye Algılaması (Tr - Eng)	ORSAM Rapor No: 17 Nisan 2010 7 Mart 2010 Irak Parlamento Seçim Sonuçlarının ve Yeni Siyasal Denklemin Değerlendirilmesi (Tr)	ORSAM Rapor No: 28 BLACK SEA INTERNATIONAL Rapor No: 6 Şubat 2011 Uluslararası Deniz Hukukunda Kıyı Devletlerinin Gemilere El Koyma Yetkisinin Sınırları: Gürcistan'ın Karadeniz'de Seyreden Gemilere El Koyması (Tr)	ORSAM Rapor No: 39 Mart 2011 Tarihten Günümüze Libya (Tr)
ORSAM Rapor No: 6 Kasım 2009 Tuzhurmatu Türkmenleri: Bir Başarı Hikayesi (Tr - Eng - Ar)	ORSAM Rapor No: 18 BLACK SEA INTERNATIONAL Rapor No: 3 Mayıs 2010 Komşuluktan Stratejik İşbirliğine: Türk-Rus İlişkileri (Tr - Rus)	ORSAM Rapor No: 29 Şubat 2011 Tunus Halk Devrimi ve Türkiye Deneyimi (Tr)	ORSAM Rapor No: 40 ORSAM Su Araştırmaları Programı Rapor No: 2 Mart 2011 İklim Değişiminin Güvenlik Boyutu ve Ortadoğu'ya Etkileri (Tr)
ORSAM Rapor No: 7 Kasım 2009 Unutulmuş Türkmen Diyanı: Diyala (Tr - Eng - Ar)	ORSAM Rapor No: 19 Eylül 2010 Türkiye'ye Yönelik Türkmen Göçü ve Türkiye'deki Türkmen Varlığı (Tr)	ORSAM Rapor No: 30 Şubat 2011 Kerkük'te Mülk Anlaşmazlıkları: Saha Araştırmasına Dayalı Bir Çalışma (Tr)	ORSAM Rapor No: 41 Mart 2011 Karikatürlerin Dilinden Irak'ı Anlamak-1 (Tr)
ORSAM Rapor No: 8 BLACK SEA INTERNATIONAL Rapor No: 1 Aralık 2009 Karadeniz'in Bütünleşmesi İçin Abhazya (Tr - Eng)	ORSAM Rapor No: 20 BLACK SEA INTERNATIONAL Rapor No: 4 Ekim 2010 Kırgızistan'da Mevcut Durum, İktidar Değişiminin Nedenleri ve Kısa Vadeli Öngörüler (Tr)	ORSAM Rapor No: 31 BLACK SEA INTERNATIONAL Rapor No: 7 Mart 2011 Afganistan ve Pakistan'da Yaşanan Gelişmeler ve Uluslararası Güvenliğe Etkileri (Tr)	ORSAM Rapor No: 42 ORSAM Su Araştırmaları Programı Rapor No: 3 Nisan 2011 Nil Nehri Havzasının Hidropolitik Tarihi ve Son Gelişmeler (Tr)
ORSAM Rapor No: 9 Ocak 2010 Yemen Sorunu: Bölgesel Savaş Doğru mu? (Tr - Eng)	ORSAM Rapor No: 21 Kasım 2010 Irak'tan İrağa: 2003 Sonrası Irak'tan Komşu Ükelere ve Türkiye'ye Yönelik Göçler (Tr)	ORSAM Rapor No: 32 Mart 2011 Suudi Arabistan'da Şii Muhalefet Sorunu ve Etkileri (Tr)	ORSAM Rapor No: 43 Nisan 2011 Kuzey Irak'ın Sosyal-Siyasal Yapısı ve Kürt Bölgesel Yönetimi'nin Türkiye ile İlişkileri (Tr)
ORSAM Rapor No: 10 Yemen İç Savaşı: İktidar Mücadelesi, Bölgesel Etkiler ve Türkiye ile İlişkiler (Tr - Eng)	ORSAM Rapor No: 22 Ocak 2011 Türkiye-Yemen İlişkileri ve Yemen'deki Türkiye Algısı (Tr - Eng - Ar)	ORSAM Rapor No: 33 Mart 2011 Irak'ta Türkmen Varlığı (Tr)	ORSAM Rapor No: 44 ORSAM Su Araştırmaları Programı Rapor No: 4 Nisan 2011 Meriç Nehri Havzası Su Yönetimi'nde "Uluslararası İşbirliği" Zorunluluğu (Tr)
ORSAM Rapor No: 11 Şubat 2010 Unutulan Türkler: Lübnan'da Türk Varlığı (Tr - Eng - Ar)	ORSAM Rapor No: 23 Ocak 2011 Katar-İrak-Türkiye-Avrupa Doğal Gaz Boru Hattı Projesi Mümkün mü? (Tr - Eng)	ORSAM Rapor No: 34 Mart 2011 Irak'ta Türkmen Basını (Tr - Ar)	ORSAM Rapor No: 45 Nisan 2011 Suriye'de Demokrasi mi İç Savaş mı? : Toplumsal-Siyasal Yapı, Değişim Senaryoları ve Sürecin Türkiye ve Etkisi (Tr)



ORSAM Rapor No: 46  
Mayıs 2011  
Suriye'de İktidar Mücadelesi,  
Uluslararası Toplumun Tepkisi ve  
Türkiye'nin Konumu  
(Tr)

ORSAM Rapor No: 47  
ORSAM Su Araştırmaları  
Programı Rapor No: 5  
Mayıs 2011  
Türkiye-Suriye İlişkileri: Sınırda  
Örnek İşbirliği Olarak Asi  
Dostluk Barajı  
(Tr)

ORSAM Rapor No: 48  
Mayıs 2011  
Orsam Söyleşileri - 2  
Iraklı Araplar, Azınlıklar ve Aka-  
demisyenler-1  
(Tr)

ORSAM Rapor No: 49  
Mayıs 2011  
Orsam Söyleşileri - 2  
Irak Türkmenleri-1  
(Tr)

ORSAM Rapor No: 50  
Mayıs 2011  
Orsam Söyleşileri - 3  
Iraklı Kürt Yetkililer, Akademisy-  
enler ve Gazeteciler-1  
(Tr)

ORSAM Rapor No: 51  
BLACK SEA INTERNATIONAL  
Rapor No: 8  
Mayıs 2011  
75. Yılında Montrö Boğazlar  
Sözleşmesi  
Karadeniz'in Değişen Jeopolitiği  
Çerçevesinde  
(Tr)

ORSAM Rapor No: 52  
BLACK SEA INTERNATIONAL  
Rapor No: 9  
Mayıs 2011  
Afganistan ve Bölgesel Güvenlik  
(Ortadoğu, Orta ve Güney Asya,  
Rusya Federasyonu)  
(Tr - Rus)

ORSAM Rapor No: 53  
Mayıs 2011  
Madagaskar: Bağımsızlığın 50.  
Yılında Kazanımlar,  
Kaçan Fırsatlar ve Türkiye ile  
İlişkiler  
(Tr)

ORSAM Rapor No: 54  
Mayıs 2011  
Iraklı Grupların Temel Siyasi  
Sorunlara Bakışı ve Türkiye ile  
İlişkiler: Saha Araştırmasına  
Dayalı Bir Çalışma  
(Tr)

ORSAM Rapor No: 55  
Haziran 2011  
Suriye Muhalefeti'nin Antalya  
Toplantısı:  
Sonuçlar, Temel Sorunlara Bakış  
ve Türkiye'den Beklentiler  
(Tr)

ORSAM Rapor No: 56  
Haziran 2011  
Seçimler ve Ak Parti'nin Te-  
crübesi  
(Tr - Ar)

ORSAM Rapor No: 57  
Haziran 2011  
12 Haziran 2011 Türkiye Genel  
Seçimlerinin Ortadoğu Ülkelerin-  
deki Yansımaları  
(Tr - Eng)

ORSAM Rapor No: 58  
Temmuz 2011  
Karikatürlerin Dilinden 12 Haziran  
2011 Türkiye Genel Seçimlerinin  
Ortadoğu'daki Yansımaları  
(Tr)

ORSAM Rapor No: 59  
Temmuz 2011  
Karikatürlerin Dilinden Irak'ı An-  
lamak - 2  
(Tr)

ORSAM Rapor No: 60  
ORSAM Su Araştırmaları  
Programı Rapor No: 6  
Temmuz 2011  
Mekong Nehri Suları Üzerinde  
İşbirliği ve İhtilaf  
(Tr-Eng)

ORSAM Rapor No: 61  
Temmuz 2011  
Antalya'da 1-2 Haziran 2011 Tar-  
ihlerinde Gerçekleşen "Suriye'de  
Değişim  
Konferansı" nın Tam Deşifresi  
(Tr - Eng)

ORSAM Rapor No: 62  
Ağustos 2011  
Karikatürlerin Dilinden Irak'ı An-  
lamak - 3  
(Tr)

ORSAM Rapor No: 63  
ORSAM Su Araştırmaları  
Programı Rapor No: 7  
Ağustos 2011  
Görünmez Stratejik Kaynak:  
Sınırdaşan Yeraltı Suları  
(Tr)

ORSAM Rapor No: 64  
Ağustos 2011  
AK Parti'nin 12 Haziran 2011  
Genel Seçimlerindeki Zaferi  
(Tr - Ar)

ORSAM Rapor No: 65  
Ağustos 2011  
Karikatürlerin Dilinden Arap  
Baharı - 1  
(Tr)

ORSAM Rapor No: 66  
Ağustos 2011  
Karikatürlerin Dilinden Libya İç  
savaşı ve Uluslararası Müda-  
hale - 1  
(Tr)

ORSAM Rapor No: 67  
Ağustos 2011  
Somali: Bir Ulusun Yok Oluşu ve  
Türkiye'nin İnsani Yardım Girişimi  
(Tr)

ORSAM Rapor No: 68  
Eylül 2011  
Karikatürlerde Usame Bin Ladin  
Operasyonu ve Yankıları  
(Tr)

ORSAM Rapor No: 69  
Eylül 2011  
Karikatürlerin Dilinden Irak'ı An-  
lamak - 4  
(Tr)

ORSAM Rapor No: 70  
BLACK SEA INTERNATIONAL  
Rapor No: 10  
Eylül 2011  
XXI. Yüzyılda Rusya ve  
Türkiye'nin İran Politikaları  
(Tr - Rus)

ORSAM Rapor No: 71  
Eylül 2011  
Gazze Sorunu: İsrail Ablukası,  
Uluslararası Hukuk, Palmer Rapo-  
ru ve Türkiye'nin Yaklaşımı  
(Tr)

ORSAM Rapor No: 72  
Eylül 2011  
Ortadoğu Ülkelerine Dair  
İstatistikler  
(Tr)

ORSAM Rapor No: 73  
BLACK SEA INTERNATIONAL  
Rapor No: 11  
Ekim 2011  
Anadolu Etki Alanı  
(Tr-Eng)

ORSAM Rapor No: 74  
BLACK SEA INTERNATIONAL  
Rapor No: 12  
Ekim 2011  
Ukraine in Regress: The Tymosh-  
enko Trial  
(Eng)

ORSAM Rapor No: 75  
BLACK SEA INTERNATIONAL  
Rapor No: 13  
Ekim 2011  
Kazaklar ve Kazakistanlılar  
(Tr)

ORSAM Rapor No: 76  
BLACK SEA INTERNATIONAL  
Rapor No: 14  
Ekim 2011  
İtalya'da Unutulmuş Türk Varlığı:  
Moena Türkleri  
(Tr - It)

ORSAM Rapor No: 77  
Ekim 2011  
ABD'nin Çekilmesinin Ardından  
Irak Politikasının Bölgesel,  
Küresel Etkileri ve Türkiye'ye  
Yansımaları  
(Tr)

ORSAM Rapor No: 78  
ORSAM Su Araştırmaları  
Programı Rapor No: 8  
Ekim 2011  
Türkiye'de ve İsrail'de Yapay  
Sulak Alanlar ile Atıksu Arıtımı ve  
Atıksuyun Sulama Amaçlı Olarak  
Tekrar Kullanımı  
(Tr)

ORSAM Rapor No: 79  
Ekim 2011  
Yaklaşan Seçim Öncesi Tunus'ta  
Siyasal Denklemler  
(Tr)

ORSAM Rapor No: 80  
Ekim 2011  
Karikatürlerin Dilinden Irak'ı An-  
lamak - 5  
(Tr)

ORSAM Rapor No: 81  
BLACK SEA INTERNATIONAL  
Rapor No: 15  
Ekim 2011  
Büyük Güçlerin Afganistan  
Politikaları  
(Tr-Eng)

ORSAM Rapor No: 82  
BLACK SEA INTERNATIONAL  
Rapor No: 16  
Ekim 2011  
Bölge Devletlerinin Perspektifin-  
den Afganistan  
(Tr-Eng)

ORSAM Rapor No: 83  
Kasım 2011  
Suriye'de Değişimin Ortaya  
Çıkardığı Toplum: Suriye Türk-  
menleri  
(Tr)

ORSAM Rapor No: 84  
ORSAM Su Araştırmaları  
Programı Rapor No: 9  
Kasım 2011  
Somali'nin Açlık Felaketi: "Siyasi  
Kuraklık" mı Yoksa Doğal Afet  
mi?  
(Tr-Eng)

ORSAM Rapor No: 85  
Kasım 2011  
Suriye Politik Kültüründe Tarihsel  
Pragmatizm, Beşar Esad Dönemi  
Suriye Dış Politikası ve Türkiye-  
Suriye İlişkileri  
(Tr)

ORSAM Rapor No: 86  
Kasım 2011  
Geçmişten Günümüze Irak Türk-  
men Cephesi'nin Yapısı ve İdari  
Durumu  
(Tr)

ORSAM Report No: 87  
Kasım 2011  
Turkmen in Iraq and Their Flight:  
A Demographic Question?  
(Eng)

ORSAM Rapor No: 88  
Kasım 2011  
Irak'ta Bektaşilik (Türkmenler -  
Sebekler - Kakailer)  
(Tr)

ORSAM Rapor No: 89  
Kasım 2011  
Değişim Sürecindeki Fas  
Monarşisi: Evrim mi? Devrim mi?  
(Tr)

ORSAM Rapor No: 90  
Kasım 2011  
Arap Dünyasının İstisnai Krallığı:  
Yerel Aktörler ve Arap-İsrail,  
Uyuşmazlığı Çerçevesinde Ürdün  
Krallığı'nın Demokratikleşme  
Deneyimleri  
(Tr-Eng)

ORSAM Rapor No: 91  
Aralık 2011  
Türkiye ve Arap Birliği'nin  
Suriye'ye Yaptırım Kararları ve  
Olası Sonuçları  
(Tr)

ORSAM Rapor No: 92  
Aralık 2011  
Irak'ta İhtilafli Bölgelerin Durumu  
(Tr)

ORSAM Report No: 93  
ORSAM Water Research Pro-  
gramme Report: 10  
December 2011  
Turkey and Wfd Harmonization: A  
Silent, But Significant Process  
(Eng)

- ORSAM Rapor: 94  
Aralık 2011  
Türkiye-Fransa Krizinde Algının Rolü: Fransızların Türkiye Algısı (Tr)
- ORSAM Rapor No: 95  
Aralık 2012  
Karikatürlerle Arap Baharı – 2 (Tr)
- ORSAM Rapor No: 96  
Aralık 2011  
Karikatürlerin Dilinden Irak'ı Anlamak – 6 (Tr)
- ORSAM Rapor No: 97  
Ocak 2012  
Karikatürlerin Dilinden Irak'ı Anlamak – 7 (Tr)
- ORSAM Rapor No: 98  
BLACK SEA INTERNATIONAL Rapor No: 17  
Ocak 2012  
Kırgızistan'da Cumhurbaşkanlığı Seçimi ve Türkiye ile İlişkilerine Etkisi (Tr)
- ORSAM Rapor No: 99  
Ocak 2012  
Türk Siyasal Partilerinin Hatay'daki Suriyeli Sığınmacılar Konusundaki Açıklamaları ve Hatay'daki Siyasi Parti Temsilcileri ile Hareketlerin Suriye Olaylarına Yaklaşımları (Mart-Aralık 2011) (Tr)
- ORSAM Rapor No: 100  
Ocak 2012  
Irak İstatistikleri (Tr)
- ORSAM Rapor No: 101  
ORSAM Su Araştırmaları Programı Rapor No: 11  
Ocak 2012  
Emniyetli İçme Suyu ve Sanitasyon Hakkı (Tr)
- ORSAM Rapor No: 102  
Ocak 2012  
Irak Hangi Şartlarda, Nasıl Parçalanabilir?: En Kötüye Hazırlıklı Olmak (Tr - Eng)
- ORSAM Rapor No: 103  
Ocak 2012  
Irak'ta Petrol Mücadelesi: Çok Uluslu Şirketler, Uluslararası Anlaşmalar ve Anayasal Tartışmaların Işığında Bir Analiz (Tr)
- ORSAM Rapor No: 104  
ORSAM Su Araştırmaları Programı Rapor No: 12  
Şubat 2012  
Sınırşan Akiferler, Hukuku Taslak Maddeleri Üzerine Bir Değerlendirme (Tr - Eng)
- ORSAM Rapor No: 105  
Şubat 2012  
Irak Hukuk Mevzuatında Azınlıkların Siyasal Hakları (Tr)
- ORSAM Rapor No: 106  
Şubat 2012  
Irak Hukuk Mevzuatında Azınlıkların Siyasal Hakları (Tr)
- ORSAM Rapor No: 107  
Şubat 2012  
Uluslararası Hukuk ve Irak Anayasası Açısından Azınlıkların İnsan Hakları (Tr)
- ORSAM Rapor No: 108  
Şubat 2012  
Ekonomik İşbirliği Teşkilatı'nın (EİT) Geleceği (Tr - Eng)
- ORSAM Rapor No: 109  
Şubat 2012  
Türkiye'nin Yükselişi ve "Bric" Bölgesi (It)
- ORSAM Rapor No: 110  
ORSAM Su Araştırmaları Programı Rapor No: 13  
Mart 2012  
İran'da Su Kaynakları ve Yönetimi (Tr)
- ORSAM Rapor No: 111  
Mart 2012  
Suriye Kürt Muhalefetine Eleştirel Bir Bakış (Tr)
- ORSAM Rapor No: 112  
Mart 2012  
İran İslam Cumhuriyetinde Anayasal Sistem ve Siyasal Partiler (Tr)
- ORSAM Rapor No: 113  
BLACK SEA INTERNATIONAL Rapor No: 18  
Nisan 2012  
Mongolia: A Developing Democracy and a Magnet for Mining (Eng)
- ORSAM Rapor No: 114  
Nisan 2012  
Karikatürlerle Suriye Sorununu Anlamak - 8 (Tr)
- ORSAM Rapor No: 115  
Nisan 2012  
Suriye'de Güvenli Bölge Tartışmaları: Türkiye Açısından Riskler, Fırsatlar ve Senaryolar (Tr - Eng)
- ORSAM Rapor No: 116  
ORSAM Su Araştırmaları Programı Rapor No: 14  
Nisan 2012  
Fayda Paylaşımı Kavramı, Teorik Altyapısı ve Pratik Yansımaları (Tr - Eng)
- ORSAM Rapor No: 117  
Nisan 2012  
Musul'a Yatırım Geleceği Yatırım Demektir (Tr - Eng)
- ORSAM Rapor No: 118  
BLACK SEA INTERNATIONAL Rapor No: 19  
Mayıs 2012  
Ukrayna - Türkiye Ticari - Ekonomik Münasebetlerinin Analizi (Tr - Rus)
- ORSAM Rapor No: 119  
BLACK SEA INTERNATIONAL Rapor No: 20  
Mayıs 2012  
Bölgesel Gelişimin Trend ve Senaryolarının Araştırılmasındaki Araç: Jeopolitik Dinamikler (Tr - Rus)
- ORSAM Rapor No: 120  
BLACK SEA INTERNATIONAL Rapor No: 21  
Mayıs 2012  
Kazakistan Siyasi Sisteminin Gelişimi: 2012 Parlamento Seçimleri (Tr)
- ORSAM Rapor No: 121  
Mayıs 2012  
Musul'da Yerel Siyaset ve Irak Siyasetinde Yeni Dinamikler (Saha Çalışması) (Tr - Eng - Ger)
- ORSAM Rapor No: 122  
ORSAM Su Araştırmaları Programı Rapor No: 15  
Mayıs 2012  
Irak'ta Su Kaynakları Yönetimi (Tr - Eng)
- ORSAM Rapor No: 123  
BLACK SEA INTERNATIONAL Rapor No: 22  
Haziran 2012  
Küresel Göç ve Avrupa Birliği ile Türkiye'nin Göç Politikalarının Gelişimi (Tr)
- ORSAM Rapor No: 124  
Temmuz 2012  
Türkiye Afrika'da: Eylem Planının Uygulanması ve Değerlendirme On Beş Yıl Sonra (Tr - Eng - Fr)
- ORSAM Rapor No: 125  
BLACK SEA INTERNATIONAL Rapor No: 23  
Temmuz 2012  
Rusya'nın Ortadoğu Politikası (Tr)
- ORSAM Rapor No: 126  
ORSAM Su Araştırmaları Programı Rapor No: 16  
Temmuz 2012  
Yeni Çerçeve Su Kanunu'na Doğru: Su Kanunu Taslağı Üzerine Notlar (Tr)
- ORSAM Rapor No: 127  
Ağustos 2012  
Suriye'de Kürt Hareketleri (Tr)
- ORSAM Rapor No: 128  
BLACK SEA INTERNATIONAL Rapor No: 24  
Eylül 2012  
Günümüz Şartlarında Türkiye - Belarus Ekonomik Münasebetlerinin Gelişimi (Tr - Rus - Eng)
- ORSAM Rapor No: 129  
BLACK SEA INTERNATIONAL Rapor No: 25  
Eylül 2012  
Belarus-Türkiye: Devletlerarası İşbirliğinin Pozitif Dinamikleri (Tr - Rus - Eng)
- ORSAM Rapor No: 130  
Kasım 2012  
Suriye Çerkesleri (Tr - Eng)
- ORSAM Rapor No: 131  
Kasım 2012  
BLACK SEA INTERNATIONAL Rapor No: 26  
"Üçüncü Dalga": Postmodernizmin Jeopolitiği (Tr - Eng)
- ORSAM Rapor No: 132  
Kasım 2012  
Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun Kerkük Ziyareti (Tr)
- ORSAM Rapor No: 133  
Kasım 2012  
Irak Kürdistan Bölgesi'nde Muhalefetin Doğuşu ve Geleceği (Tr)
- ORSAM Rapor No: 134  
Kasım 2012  
Irak Çerkesleri (Tr - Eng)
- ORSAM Rapor No: 135  
BLACK SEA INTERNATIONAL Rapor No: 27  
Kasım 2012  
Türkiye'nin Eski Sovyet Cumhuriyetleriyle Münasebetlerinin Özellikleri (Tr - Rus - Eng)
- ORSAM Rapor No: 136  
BLACK SEA INTERNATIONAL Rapor No: 28  
Kasım 2012  
Türk-Ukrayna İlişkilerinde Entegrasyon Faktörü Olarak Türk-Kırım Münasebetleri (Tr - Rus)
- ORSAM Rapor No: 137  
BLACK SEA INTERNATIONAL Rapor No: 29  
Aralık 2012  
Belarus'un Enerji Politikası ve Belarus'un Rusya ve AB ile Enerji Alanında Geliştirdiği İşbirliği (1992-2011) (Tr - Rus)
- ORSAM Rapor No: 138  
Aralık 2012  
Birlik mi, PVD'nin Güç Gösterisi mi? Erbil Anlaşmasından Sonra Suriye Kürt Dinamikleri (Tr)
- ORSAM Rapor No: 139  
Aralık 2012  
Suriye'de Kürtler Arası Dengeler, Rejim Muhafızları ve Türkiye: Çatışma-İstikrar Ayırımı İlişkiler Örtüsü (Tr - Eng)
- ORSAM Rapor No: 140  
Aralık 2012  
Kuzey Irak'ta İç Siyasal Dengeler ve Stratejik İttifakın Geleceği (Tr - Eng)
- ORSAM Rapor No: 141  
Aralık 2012  
Irak'ta Türkmen Eğitiminin Durumu (Tr)
- ORSAM Rapor No: 142  
Ocak 2013  
President Obama's Second Term: Domestic and Foreign Challenges (Eng)
- ORSAM Rapor No: 143  
Ocak 2013  
2012 Irak Değerlendirmesi ve Irak Kronolojisi (Tr)
- ORSAM Rapor No: 144  
ORSAM Su Araştırmaları Programı Rapor No: 17  
Ocak 2013  
ORSAM Su Söyleşileri 2011 (Tr - Eng)
- ORSAM Rapor No: 145  
ORSAM Su Araştırmaları Programı Rapor No: 18  
Ocak 2013  
ORSAM Su Söyleşileri 2012 (Tr - Eng)
- Rapor No: 146  
BLACK SEA INTERNATIONAL Rapor No: 30  
Ocak 2013  
2013 Yılında Avrasya: Siyasi ve Ekonomik Analiz (Eng)
- ORSAM Rapor No: 147  
BLACK SEA INTERNATIONAL Rapor No: 31  
Ocak 2013  
Kültürler Arası Diyalog: İdil Ural Bölgesinden Büyük Litvanya Knezliğine Belarus-Litvanya Tatarları (Tr - Rus)

## AKADEMİK KADRO

Hasan Kanbolat	ORSAM Başkanı
Prof. Dr. Meliha Benli Altunışık	ORSAM Ortadoğu Danışmanı, ODTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü
Doç. Dr. Hasan Ali Karasar	ORSAM Danışmanı, The Black Sea International Koordinatörü - Bilkent Üniversitesi
Doç. Dr. Tarık Oğuzlu	ORSAM Danışmanı, Ortadoğu - Uluslararası Antalya Üniversitesi
Doç. Dr. Harun Öztürkler	ORSAM Danışmanı, Ortadoğu Ekonomileri - Afyon Kocatepe Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet Şahin	ORSAM Danışmanı, Ortadoğu - Gazi Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü
Doç. Dr. Özlem Tür	ORSAM Danışmanı, Ortadoğu - ODTÜ
Doç. Dr. İlyas Kemaloğlu (Kamalov)	ORSAM Danışmanı, Avrasya
Habib Hüzmüzlü	ORSAM Danışmanı, Ortadoğu
Doç. Dr. Didem Danış	ORSAM Danışmanı, Ortadoğu - Galatasaray Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü
Doç. Dr. Canat Mominkulov	ORSAM Uzmanı, Avrasya, El Farabi Kazak Milli Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Serhat Erkmen	ORSAM Danışmanı, Ortadoğu - Ahi Evran Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Bayram Sinkaya	ORSAM Danışmanı, Ortadoğu - Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü
Dr. Jale Nur Ece	ORSAM Danışmanı, Deniz Emniyeti ve Güvenliği
Doç. Dr. Yaşar Sari	ORSAM Danışmanı, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniv. Öğretim Üyesi
Dr. Süreyya Yiğit	ORSAM Danışmanı, Avrasya
Elmira Cheremisova	ORSAM Ortadoğu Danışmanı, St. Petersburg Üniversitesi
Av. Aslihan Erbaş Açıklak	ORSAM Danışmanı, Enerji-Deniz Hukuku
Pınar Arıkan Sinkaya	ORSAM Danışmanı, Ortadoğu - ODTÜ Uluslararası İlişkiler Bölümü
Volkan Çakır	ORSAM Danışmanı, Afrika
Tamer Koparan	ORSAM Yönetici Editörü
Bilgay Duman	ORSAM Uzmanı, Ortadoğu
Noyan Gürel	ORSAM Danışmanı
Oytun Orhan	ORSAM Uzmanı, Ortadoğu
Sercan Doğan	ORSAM Uzman Yardımcısı, Ortadoğu
Seval Kök	ORSAM Uzman Yardımcısı, Ortadoğu
Nebahat Tanrıverdi	ORSAM Uzman Yardımcısı, Ortadoğu
Shalaw Fatah	ORSAM Uzman Yardımcısı, Ortadoğu
Aytekin Enver	ORSAM Uzman Yardımcısı, Ortadoğu
Göknül Erbaş	ORSAM, Karadeniz
Tuğçe Kayıtmaz	Mütercim Tercüman
Uğur Çil	ORSAM, Ortadoğu

## ORSAM Su Araştırmaları Programı

Dr. Tuğba Evrim Maden  
Dr. Seyfi Kılıç

ORSAM Su Araştırmaları Programı Hidropolitik Uzmanı  
ORSAM Su Araştırmaları Programı Hidropolitik Uzmanı

## ORSAM DANIŞMA KURULU

Dr. İsmet Abdülmecid	Irak Danıştay Eski Başkanı
Prof. Dr. Ramazan Daurov	Rusya Bilimler Akademisi Doğu Çalışmaları Enstitüsü, Direktör Yardımcısı
Prof. Dr. Vitaly Naumkin	Rusya Bilimler Akademisi Doğu Çalışmaları Enstitüsü Direktörü
Dr. Abdullah Alshamri	ORSAM Danışmanı, Ortadoğu - ORSAM Riyad Temsilcisi
Hasan Alsancak	İhlas Holding CEO
Prof. Dr. Meliha Benli Altunışık	ORSAM Ortadoğu Danışmanı, ODTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü
Prof. Dr. Ahat Andican	Devlet Eski Bakanı, İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Dorayd A. Noori	Irak'ın Ankara Büyükelçiliği Kültür Müsteşarı Yardımcısı
Prof. Dr. Tayyar An	Uludağ Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölüm Başkanı
Prof. Dr. Ali Arslan	İstanbul Üniversitesi, Tarih Bölümü
Büyükelçi Shaban Murati	Arnavutluk Uluslararası Çalışmalar Enstitüsü
Başar Ay	Türkiye Tekstil Sanayii İşveren Sendikası Genel Sekreteri
Hediye Levent	Gazeteci (Suriye)
Prof. Dr. Mustafa Aydın	Kadir Has Üniversitesi Rektörü
Doç. Dr. Ersel Aydınlı	Bilkent Üniversitesi Rektör Yardımcısı & Fulbright Genel Sekreteri
Yaşar Yakış	Büyükelçi, Dışişleri Eski Bakanı
Patrick Seale	Ortadoğu ve Suriye Uzmanı
Prof. Dr. Hüseyin Bağcı	ODTÜ, Uluslararası İlişkiler Bölüm Başkanı
Prof. Aftab Kamal Pasha	Hindistan Batı Asya Araştırmaları Merkezi Başkanı
İtr Bağdadi	İzmir Ekonomi Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler ve Avrupa Birliği Bölümü
Prof. Dr. İdris Bal	TBMM 24. Dönem Milletvekili
Yrd. Doç. Dr. Ersan Başar	Karadeniz Teknik Üniversitesi, Deniz Ulaştırma İşletme Mühendisliği Bölüm Başkanı
Dr. Sami Al Taqi	Orient Research Center Başkanı
Kemal Beyatlı	Irak Türkmen Basın Konseyi Başkanı
Barbaros Binicioğlu	Ortadoğu Danışmanı
Safarov Sayfulla Sadullaevich	Tacikistan Cumhurbaşkanlığı Stratejik Araştırmalar Merkezi Başkan Yardımcısı

Prof. Dr. Ali Birinci	Polis Akademisi
Doç. Dr. Mustafa Budak	Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdür Yardımcısı
Doç. Dr. Hasan Canpolat	Milli Savunma Bakanlığı Danışmanı
E. Hava Orgeral Ergin Celasin	23. Hava Kuvvetleri Komutanı
Volkan Çakır	ORSAM Danışmanı, Afrika
Doç. Dr. Mitat Çelikpala	Kadir Has Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölüm Başkanı
Çetiner Çetin	Gazeteci (Orta Doğu)
Prof. Dr. Gökhan Çetinsaya	YÖK Başkanı
Doç. Dr. Didem Daniş	ORSAM Ortadoğu Danışmanı, Galatasaray Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü
Prof. Dr. Volkan Ediger	İzmir Ekonomi Üniversitesi, Ekonomi Bölümü
Dr. Serdar Aziz	ORSAM Danışma Kurulu Üyesi
Prof. Dr. Cezmi Eraslan	Başbakanlık Atatürk Araştırma Merkezi Başkanı
Prof. Dr. Çağrı Erhan	Ankara Üniversitesi, Avrupa Toplulukları Araştırma ve Uygulama Merkezi Müdürü
Yrd. Doç. Dr. Serhat Erkmén	ORSAM Ortadoğu Danışmanı, Ahi Evran Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölüm Başkanı
Dr. Amer Hasan Fayyadh	Bağdat Üniversitesi, Siyaset Bilimi Fakültesi Dekanı
Dr. Farhan Ahmad Nizami	Oxford Üniversitesi İslami Çalışmalar Merkezi Yöneticisi
Av. Ashihan Erbaş Açikel	ORSAM Danışmanı, Enerji-Deniz Hukuku
Cevat Gök	Irak El Fırat TV Türkiye Müdürü
Mete Göknél	BOTAŞ Eski Genel Müdürü
Osman Göksel	BTC ve NABUCCO Koordinatörü
Timur Göksel	Beyrut Amerikan Üniversitesi Öğretim Üyesi
Prof. Dr. Muhamad Al Hamdani	Irak'ın Ankara Büyükelçiliği Kültür Müsteşarı
Numan Hazar	Emekli Büyükelçi
Habib Hüzmüzlü	ORSAM Danışmanı, Ortadoğu
Doç. Dr. Pınar İpek	Bilkent Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü
Dr. Tuğrul İsmail	TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü
Prof. Dr. Alexandr Koleşnikov	Diplomat
Doç. Dr. İlyas Kemaloğlu (Kamalov)	ORSAM Avrasya Danışmanı
Doç. Dr. Hasan Ali Karasar	ORSAM Danışmanı, The Black Sea International Koordinatörü - Bilkent Üniversitesi
Doç. Dr. Şenol Kantarcı	Kırıkkale Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü
Selçuk Karaçay	Vodafone Genel Müdür Yardımcısı
Doç. Dr. Nilüfer Karacasulu	Dokuz Eylül Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü
Prof. Dr. M. Lütfullah Karaman	Fatih Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölüm Başkanı
Doç. Dr. Şaban Kardaş	TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü
Doç. Dr. Elif Hatun Kılıçbeyli	Çukurova Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölüm Başkanı
Prof. Dr. Aleksandr Knyazev	Rus-Slav Üniversitesi (Bişkek)
Prof. Dr. Erol Kurubaş	Kırıkkale Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölüm Başkanı
Prof. Dr. Talip Küçükcan	Marmara Üniversitesi, Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü Müdürü
Arslan Kaya	KPMG ,Yeminli Mali Müşavir
Dr. Hicran Kazancı	Irak Türkmen Cephesi Türkiye Temsilcisi
İzzettin Kerküklü	Kerkük Vakfı Başkanı
Prof. Dr. Mustafa Kibaroğlu	Okan Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölüm Başkanı
Dr. Max Georg Meier	Hanns Seidel Vakfı Proje Müdürü (Bişkek)
Prof. Dr. Mosa Aziz Al Mosawa	Bağdat Üniversitesi Rektörü
Prof. Dr. Mahir Nakip	Erciyes Üniversitesi İİBF Öğretim Üyesi
Doç. Dr. Tank Oğuzlu	ORSAM Danışmanı, Ortadoğu - Uluslararası Antalya Üniversitesi
Prof. Dr. Çınar Özen	Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü
Murat Özçelik	Büyükelçi
Muhammed Nurettin	Beyrut Stratejik Araştırmalar Merkezi Başkanı
Doç. Dr. Harun Öztürkler	ORSAM Ortadoğu Danışmanı, Afyon Kocatepe Üniversitesi
Dr. Bahadır Pehlivan Türk	TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü
Prof. Dr. Victor Panin	Pyatigorsk Üniversitesi (Pyatigorsk, Rusya Federasyonu)
Doç. Dr. Fırat Purtaş	Gazi Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü, TÜRKSOY Genel Sekreter Yardımcısı
Prof. Dr. Suphi Saatçi	Kerkük Vakfı Genel Sekreteri
Doç. Dr. Yaşar Sarı	ORSAM Danışmanı, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniv. Öğretim Üyesi
Ersan Sarıkaya	Türkmeneli TV (Kerkük, Irak)
Dr. Bayram Sinkaya	ORSAM Ortadoğu Danışmanı, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü
Doç. Dr. İbrahim Sirkeci	Regent's College (Londra, Birleşik Krallık)
Dr. Aleksandr Sotnichenko	St. Petersburg Üniversitesi (Rusya Federasyonu)
Zaher Sultan	Lübnan Türk Cemiyeti Başkanı
Dr. Irina Svistunova	Rusya Strateji Araştırmaları Merkezi, Türkiye-Ortadoğu Araştırmaları Masası Uzmanı
Semir Yorulmaz	(Gazeteci, Mısır)
Doç. Dr. Mehmet Şahin	ORSAM Ortadoğu Danışmanı, Gazi Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü
Prof. Dr. Türel Yılmaz Şahin	Gazi Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü
Mehmet Şüküroğlu	Enerji Uzmanı
Doç. Dr. Oktay Tanrısever	ODTÜ, Uluslararası İlişkiler Bölümü
Prof. Dr. Erol Taymaz	ODTÜ, Kuzey Kıbrıs Kampüsü Rektör Yardımcısı
Prof. Dr. Sabri Tekir	İzmir Üniversitesi, İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dekanı
Dr. Gönül Tol	Middle East Institute Türkiye Çalışmaları Direktörü
Av. Niyazi Güney	Prens Group Yönetim Kurulu Başkan Yardımcısı
Doç. Dr. Özlem Tür	ORSAM Ortadoğu Danışmanı, ODTÜ, Uluslararası İlişkiler Bölümü
M. Ragıp Vural	2023 Dergisi Yayın Koordinatörü
Dr. Ermanno Visintainer	Vox Populi Direktörü (Roma, İtalya)
Dr. Umur Uzer	İstanbul Teknik Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri
Prof. Dr. Vatanyar Yagya	St. Petersburg Şehir Parlamentosu Milletvekili, St. Petersburg Üniversitesi (Rusya Federasyonu)
Dr. Süreyya Yiğit	ORSAM Avrasya Danışmanı

## ORTADOĞU ETÜTLERİ YAYIN KURULU

---

Meliha Benli Altunışık	ODTÜ
Bülent Aras	Dışişleri Bakanlığı Stratejik Araştırmalar Merkezi Başkanı
Tayyar An	Uludağ Üniversitesi
İlker Aytürk	Bilkent Üniversitesi
Recep Boztemur	ODTÜ
Katerina Dalacoura	Londra Ekonomi Üniversitesi (Birleşik Krallık)
F. Gregory Gause	Vermont Üniversitesi (ABD)
Fawaz Gerges	Londra Ekonomi Üniversitesi (Birleşik Krallık)
Ahmet K. Han	Kadir Has Üniversitesi
Raymond Hinnebusch	St. Andrews Üniversitesi (Birleşik Krallık)
Rosemary Hollis	City Üniversitesi (Birleşik Krallık)
Bahgat Korany	Durham Üniversitesi (Birleşik Krallık)
Peter Mandaville	George Mason Üniversitesi (ABD)
Emma Murphy	Durham Üniversitesi (Birleşik Krallık)

## ORTADOĞU ANALİZ YAYIN KURULU

---

Prof. Dr. Meliha Benli Altunışık	ODTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü
Hasan Kanbolat	ORSAM Başkanı
Doç. Dr. Hasan Ali Karasar	ORSAM Danışmanı, The Black Sea International Koordinatörü - Bilkent Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Serhat Erkmen	ORSAM Danışmanı, Ahi Evran Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölüm Başkanı



Mithatpaşa Caddesi 46/4 Kızılay/Ankara  
Tel: 0(312) 430 26 09 Fax: 0 (312) 430 39 48  
[www.orsam.org.tr](http://www.orsam.org.tr), [orsam@orsam.org.tr](mailto:orsam@orsam.org.tr)  
[www.blacksea.org.tr](http://www.blacksea.org.tr), [blacksea@blacksea.org.tr](mailto:blacksea@blacksea.org.tr)

Доклад ОРСАМ: 147  
ЧЕРНОМОРСКИЙ МЕЖДУНАРОДНЫЙ  
Доклад: 31, Январь 2013

ДИАЛОГ КУЛЬТУР: БЕЛОРУССКО-ЛИТОВСКИЕ  
ТАТАРЫ – ВЫХОДЦЫ ИЗ УРАЛО-ВОЛЖСКОГО РЕГИОНА  
В ВЕЛИКОМ КНЯЖЕСТВЕ ЛИТОВСКОМ

KÜLTÜRLER ARASI DİYALOG: İDİL URAL BÖLGESİNDEN  
BÜYÜK LİTVANYA KNEZLİĞİNE  
BELARUS-LİTVANYA TATARLARI

CULTURAL DIALOGUE: NEWCOMERS FROM THE  
URAL-VOLGA REGION – BELARUSIAN-LITHUANIAN TARTARS IN  
GRAND DUCHY OF LITHUANIA

ORTADOĞU STRATEJİK ARAŞTIRMALAR MERKEZİ  
CENTER FOR MIDDLE EASTERN STRATEGIC STUDIES

THE BLACK SEA INTERNATIONAL CENTER FOR RESEARCH AND DIALOGUE



THE BLACK SEA INTERNATIONAL



ORTADOĞU STRATEJİK ARAŞTIRMALAR MERKEZİ

**ДИАЛОГ КУЛЬТУР: БЕЛОРУССКО-ЛИТОВСКИЕ  
ТАТАРЫ – ВЫХОДЦЫ ИЗ УРАЛО-ВОЛЖСКОГО  
РЕГИОНА В ВЕЛИКОМ КНЯЖЕСТВЕ ЛИТОВСКОМ**

**KÜLTÜRLER ARASI DİYALOG: İDİL URAL  
BÖLGESİNDEN BÜYÜK LİTVANYA KNEZLIĞINE  
BELARUS-LİTVANYA TATARLARI**

**CULTURAL DIALOGUE: NEWCOMERS FROM THE  
URAL-VOLGA REGION – BELARUSIAN-LITHUANIAN  
TARTARS IN GRAND DUCHY OF LITHUANIA**

**Доклад ОРСАМ: 147  
ЧЕРНОМОРСКИЙ МЕЖДУНАРОДНЫЙ Доклад: 31**

**Январь 2013**

**ISBN: 978-605-4615-44-5**



**Галина МИШКИНЕНЕ**

доктор гуманитарных наук (филология), доцент Вильнюсского университета, старший научный сотрудник Отдела взаимосвязей языков и культур Института литовского языка. 1998-1999 гг. получила государственную стипендию и стажировалась на факультете Языка, истории и географии Анкарского университета. 2001 г. издала монографию «Древнейшие рукописи литовских татар. (Графика. Транслитерация. Перевод. Структура текстов и содержание)». Является автором таких важнейших книг, как 'Litvanca-Türkçe Konuşma Kılavuzu. Türkçe-Litvanca Sözlük' (2002), «Каталог арабскоалфавитных рукописей литовских татар» (2005), 'Litvanya Tatarlarına ait El yazmalarından Türkçe-Lehçe Kılavuz (Yıl 1840)' (2008), «Китаб Ивана Луцкевича. Памятник народной культуры литовских татар» (2009), статей "The Development of Turkic Studies at Vilnius University" (2011), "Сводный каталог арабскоалфавитных рукописей литовских татар: коллекция Гродненского государственного музея истории религии" (2011), "Litvanya Tatarlarına Ait El Yazmalarında Bulunan Mi'râc-nâme" (2011), "Litvanya ve Türkiye İlişkileri Üzerine: Atatürk ve Litvanya Cumhurbaşkanı Antanas Smetona" (2012) и других научных работ. Является автором переводов книг О. Памука «Черная книга» и Айша Кулин «Севдалинка» на литовский язык. Сфера научных интересов: культура и письменное наследие литовско-белорусских татар, турецкая литература и культура, переводы турецкой литературы на литовский язык, турецко-литовские культурные связи.

## ***Содержание***

От Издателя .....	4
Введение .....	5
Диалог культур: белорусско-литовские татары – выходцы из Урало-Волжского региона в Великом княжестве Литовском .....	7
Использованная литература.....	13

## ОТ ИЗДАТЕЛЯ

В 2012 году ОРСАМ опубликовал ряд докладов, связанных с Беларуссией и белорусско-турецкими отношениями. В этих докладах были рассмотрены политическая и экономическая ситуация в Беларуси после распада СССР, а также многостороннее белорусско-турецкое сотрудничество. Этот доклад посвящен белорусско-литовским татарам, которые ещё в 14. веке переселились из Волго-Уральского региона в Великое Княжество Литовское. Автор доклада доцент доктор гуманитарных наук Галина Мишкинене.

Белорусско-литовские татары в основном проживают на территории трех государств: Беларусь, Литва и Польша. Несмотря на то, что их численность не велика (примерно 18 тысяч) и что они вот уже на протяжении 6 веков проживают среди христианских народов Европы, они сумели сохранить часть своих традиций. Не последнюю роль в этом сыграл Ислам.

К сожалению белорусско-литовские татары, как и другие тюркские народы, малоизвестны в Турции. В Турции нет публикаций по этой тематике. Поэтому крайне важна публикация на турецком языке статьи доцента доктора Галины Мишкинене. Надеемся, что материал вызовет интерес у широкого круга читателей в Турции.

*д. п. н., доцент Хасан Али Карасар  
координатор Черноморского международного  
центра исследований и диалога*

*Хасан Канболат  
Директор ОРСАМ*

# ДИАЛОГ КУЛЬТУР: БЕЛОРУССКО-ЛИТОВСКИЕ ТАТАРЫ – ВЫХОДЦЫ ИЗ УРАЛО-ВОЛЖСКОГО РЕГИОНА В ВЕЛИКОМ КНЯЖЕСТВЕ ЛИТОВСКОМ

---

## *Резюме*

*Белорусско-литовские татары – уникальная этническая группа, на исторических землях Великого княжества Литовского уже более 600 лет. Выходцы из Золотой Орды на этой территории появились в XIV в. Прибывшие из кыпчакских степей и Крыма татары принесли с собой особую культуру. Под влиянием факторов западноевропейской цивилизации данная культура видоизменялась и приобретала новые черты. Особенности культурного наследия белорусско-литовских татар следует искать в славяноязычной арабографичной письменности, оригинальной культовой архитектуре, колоритном фольклоре, самобытных традициях и обычаях. Культура белорусско-литовских татар тем или иным образом всегда была связана с их религией – исламом.*

Белорусско-литовские татары<sup>1</sup> – уникальная этническая группа, проживающая на исторических землях Великого княжества Литовского уже более 600 лет. Выходцы из Золотой Орды на этой территории появились в XIV в. В силу исторических причин в начале XX века эта группа оказалась территориально разделенной, и в данный момент белорусско-литовские татары проживают в трех государствах: Беларуси, Литве и Польше.

Переселившись на территорию Великого княжества Литовского еще в XIV–XV вв., татары в течение двух столетий смешивались с местным населением в языковом отношении, переживая вместе с ним все исторические перемены, интегрируясь в их культуру, но при этом отчасти сохраняя свою самобытность, а самое главное – религию (ислам), которая и позволяет говорить о белорусско-литовских татарах как особом этноконфессиональном образовании.

Тюркские языки, на которых говорили поселившиеся в ВкЛ татары, довольно быстро начали выходить из употребления. Анонимный автор документа «Рисале - и татар - и Лех» уже в 1558 г. указывал на то, что некоторая часть его соплеменников «покинула свой родной язык и употребля-



ет польский».<sup>2</sup> Подтверждение о быстрой утрате родного тюркского языка белорусско-литовскими татарами находим и в других исторических источниках XVI века. Так, в рукописи Ивана Луцкевича<sup>3</sup> содержится высказывание на белорусском языке, из которого видно, что оно относится к тому времени, когда процесс языковой ассимиляции татар еще не завершился, но среди татар уже были лица, не знающие своего родного языка и владеющие белорусским: «Кали па татарску не вмеіе то па руску нехай абракаеца».<sup>4</sup> Приведенный совет находится среди текстов наставлений о молитве и обращен к законоучителю мусульманской религии. В научной литературе упоминаются четыре литературных языка, которые зафиксированы в рукописях мусульман Великого княжества Литовского. Это хорезмийский, чагатайский, староосманский и крымско-татарский литературные языки.<sup>5</sup> И хотя на протяжении веков татары не утратили связи со своими соотечественниками на Востоке, – сохранилось немало информации о путешествиях татар в Стамбул и Мекку, – незнание литургического языка – арабского и утрата своего родного – тюркского, стали основной причиной для перевода религиозной литературы на (старо)белорусский, а позже и на (старо)польский языки. Основываясь на различных имеющихся сведениях, можно считать, что основная масса белорусско-литовских татар уже в конце



XVI в. не говорила на родном языке (одном из тюркских диалектов).

Причины, способствовавшие быстрой утрате татарами языка, обобщены в работах многих исследователей. Среди основных причин гибели языка следует назвать смешанные браки мусульман с христианами; социальную разнородность белорусско-литовских татар, их немногочисленность, изолированность от родного края, а также отсутствие интердиалектного варианта языка для обслуживания религиозных обрядов. Ислам, являясь объединяющим началом всего татарского, опирался на арабский язык, не понятный для татар, и не мог, таким образом, способствовать сохранению родного языка. Таким образом, живя в течение столетий рядом с белорусами, поляками и литовцами, это изначально разнородное в этническом и культурном отношении население не смогло сохранить свою этническую и языковую самостоятельность. К XIX в. они в большинстве своем перестали считать себя татарами: «Мы не татары, но шляхта мусульмане, – говорили они, – и татарами нас называют только крестьяне». <sup>6</sup> Очевидно, что интеграции переселенцев в единую этноконфессиональную группу способствовали общая религия – ислам, общий язык – старобелорусский, а также общие права и обязанности. Что-то подобное наблюдается и у татар Поволжья и Урала

при определении своей этнической принадлежности: «Даже в дорусский период татарской истории, когда ислам занимал главенствующие идеологические позиции, он не играл такой значительной роли в духовной жизни народа, как в период гонений и притеснений второй половины XVI – середины XVIII вв. Ислам начал играть громадную роль в развитии не только культуры, но даже и этнической идентичности. По-видимому, не случайно, что в XVIII–XIX вв. многие из татар Поволжья и Урала, определяя свою этническую принадлежность, предпочитали именовать себя мусульманами». <sup>7</sup>

Прибывшие из кыпчакских степей и Крыма татары принесли с собой особую культуру. Под влиянием факторов западноевропейской цивилизации данная культура видоизменялась и приобретала новые черты. Особенности культурного наследия белорусско-литовских татар следует искать в славяноязычной арабографичной письменности, оригинальной культовой архитектуре, колоритном фольклоре, самобытных традициях и обычаях. Культура литовских татар тем или иным образом всегда была связана с их религией – исламом.

Удаленность от мусульманского Востока и христианское окружение не могли не сказаться на традиционных обрядах и литературном творчестве белорусско-литовских татар, однако это внешнее влияние не затронуло основных положений исламской доктрины, неизменно сохранявшихся на протяжении веков.

«Татары принесли с собой ислам суннитского направления, который включал в себя остатки древних верований тюркских кочевых племен». <sup>8</sup> Каноническое право (шариат), державшееся на 5 основных



«столпах» (рукн) ислама, оставалось нерушимым на протяжении всего времени. Автором статьи были исследованы и изданы три древнейшие рукописи, хранящиеся в библиотеках Казанского (сигнатура 1546), Санкт-Петербургского (сигнатура 893) и Лейпцигского (сигнатура В.ОР. 280) университетов. В статье, цитируя рукописи, соответственно пользуемся сокращениями: КУ-1546, ЛУ-893 и Лейпц. 280).

1. Единобожие, «нет Бога кроме Аллаха и Мухаммед его посланник» (т. н. «Шахада» - «La ilaha illa-l-Lahu wa Muhammad rasul-l-Lahi»). С нее всегда начинаются изучаемые нами рукописи.

“во-первых, Господь единственный и нет другого Бога “ (КУ-1546, 58a1,2)<sup>9</sup>;

«верить в единого Бога и посланника Бога « (КУ-1546, 62b12,13).

«о милостивый Боже, и над всеми господами господин « (ЛУ-893, 8a11,12).

«бисми лаги ррахмани ррахим»<sup>10</sup> (Лейп. 280, 10b3; 11b2; 16b6).

2. Обязательное пятикратное чтение молитвы (салат): ранним утром, в полдень, во второй половине дня, после захода солнца и в первой половине ночи: “Господь сказал: Мухаммад, если какой-то человек из твоего *уммета*<sup>11</sup> совершал бы утренний *сабах*<sup>12</sup> намаз и кланялся бы господу Богу, это стало бы для него великим и важным спасением, как будто бы Богу служил от Адама

пророка до пришествия пророка Мухаммада, ночи проводил в молитве, а днем делал добро людям. А кто бы утренней молитвы не совершал, это было бы великим грехом, как будто бы, вынув саблю, всем пророкам головы отсек. А кто бы *ойле*<sup>13</sup> намаз совершал, кланялся Господу, то это бы стало для него великим спасением, как будто бы всех на свете *кафиров*<sup>14</sup> и неверных Богу, всех их обратил бы в мусульманскую веру. А кто бы ойле намаз не совершал, не кланялся Богу, это был бы большой грех, как будто бы рай и божий дом разрушил. А кто бы *акинде*<sup>15</sup> намаз совершал и кланялся Богу, это стало бы великим спасением, как будто бы рай и небо исправил и отстроил. А кто бы акинде намаз не совершал и не кланялся Богу, это был бы большой грех, как будто бы все четыре книги, присланные с неба, в огонь вбросил. А кто бы *ахшам*<sup>16</sup> намаз совершал, кланялся Богу, это стало бы великим спасением, как будто бы в тот день семьдесят голодных накормил и как будто бы семьдесят раздетых одел, и как будто бы семьдесят пеших на коней посадил. А кто бы ахшам намаз не совершал, не кланялся Богу, это был бы большой грех, как будто бы семьдесят раз со своей матерью в середине *каабы*<sup>17</sup>, в Божьем доме, содомский грех совершил. А кто бы *йетици*<sup>18</sup> намаз совершил, кланялся Господу Богу, это стало бы великим спасением, стал бы таким чистым и безгрешным, как будто бы заново родился» (ЛУ-893, 13b11-14).

3. Подавать ялмужну (закат) – милостыню для бедных:

“сиротам *садагу* дай « (КУ-1546, 4b6b), «дай *садагу*, небольшая милостыня большое несчастье отдалит» (КУ-1546, 4b6b,4); «Третье, чего Господь хочет от людей? То есть Господь хочет, чтобы зажиточные люди радовали Господа, во имя Бога нищим из своего имущества давали ялмужную и десятину, четвертую часть всего» (КУ-1546, 7b6b-6);

«больному будет тяжело, дай *садагу* « (Лейпц. 280, 4964,5);

«если будет буква ш дай *садагу*, тяжелый фал» (Лейпц. 280, 55а3,4).

Милостыня (ялмужна) у белорусско-литовских татар со временем приобрела несколько иное значение: подавалась в качестве *садоги* во время религиозных обрядов. Булочки, фрукты и другие сладости перед раздачей благословлялись прочтением молитвы имамом.

#### 4. Обязанность соблюдения поста (саум):

“третья, то есть очиститься от нечистот, поститься, платить долги “ (ЛУ-893, 1363-5);

“*баб* закончив пост, эту ду‘а читай» (Лейпц. 280, 127а1,2).

#### 5. Паломничество в Мекку (хадж) – обязанность каждого мусульманина в том случае, если у него на это было достаточно средств.<sup>19</sup>

«Кто бы эти *тесбихи*<sup>20</sup> в течение дня сто раз и в течение ночи сто раз произносил, Господь Бог этого человека спасет, как будто он принимал участие в *газавате*<sup>21</sup>, как будто бы сто раз совершил *хадж*<sup>22</sup>, как будто бы сто невольников на волю выпустил» (КУ-1546, 60а8,9).

Страницы рукописных памятников, отражающие законы шариата, напоминают мусульманам, какими они должны быть, чтобы заслужить себе награду – рай:

«Господь Бог под присягой сказал: я тех людей, которые полны благочестия, служат мне, Богу, и верят в мое единобожие, я, Бог, буду им признателен и милость свою им окажу, и буду для них проводником, введу их в рай и от соблазнов шайтана их буду остерегать» (КУ-1546, 61а3-7).

Славяноязычная арабографичная письменность белорусско-литовских татар является уникальным примером синтеза



культур. На примере одного из видов литературного творчества белорусско-литовских татар, а именно *китабах*<sup>23</sup>, представим происходящие изменения внутри мусульманской общины. Собранные в *китабах* тексты на арабском, староосманском, белорусском и польском языках (последние два языка являются языком перевода, так как к середине XVI в. большая часть проживающих на этой территории татар перестает употреблять свой родной тюркский язык и переходит к употреблению местных языков) содержат ценнейшие указания, которыми руководствовалась местная татарская община как при исполнении религиозного долга, так и в быту, в повседневной жизни. Богатое и разнообразное содержание рукописей позволяет проследить изменения или сохранение принесенных традиций с далекого Урало-Волжского региона.







В силу изменяющихся условий общественного бытия в рукописях могли появляться тексты, которые с точки зрения восприятия сегодняшнего дня можно было бы отнести к «бессвязным фрагментам». К такому выводу мы пришли после расшифровки и транслитерации всего китаба И. Луцкевича, то есть его славянской и восточной частей. Так, например, во фрагменте: «Не проедайте имущество сирот вместе со своим – воистину, это великий грех. Если боитесь, что не будете справедливы с сиротами, вдовами<sup>24</sup> <...> и не давайте имущества сирот неразумным людям, которые не умеют торговать», после расшифровки арабской вставки<sup>25</sup> и нахождения ее источника удалось установить, что несвязность между частями текста до и после вставки возникла после намеренного пропуска фразы о возможности брать двух, трех или четырех жен. Выходцы из Золотой Орды в ВКЛ уже считают для себя неприемлемой и не соответствующей законам принявшего их государства возможность иметь несколько жен. Механический же пропуск отринутого текста и породил последующую бессвязность.<sup>26</sup>

Очень важно обратить внимание и на локально-исторические реалии, географический пейзаж, перевод и пояснения арабских терминов, точность цитирования Корана и т.п. В рукописях употребление лексем «надворный гетман», «сегосветный

господин», «замки», «червонец», «гроши»; равнинный пейзаж вместо горного, обилие воды и т.д. не редкостное, а закономерное явление. На этих примерах видно приспособление ислама к местным обычаям и поверьям, как это, собственно, происходило повсеместно с исламом в различных зонах его распространения.

Сословно-родовые связи и традиции, связанные с прародиной, прослеживаются на уровне сохранившихся названий родов, военных формирований, гербов.<sup>27</sup>

При обращении к культурным особенностям белорусско-литовских татар нельзя обойти вниманием и их оригинальную архитектурную традицию, которая проявляет себя, в частности, в постройках мечетей. Первая из них была сооружена в XIV в. во Львове. Видимо, мечети появлялись вслед за первыми татарскими поселенцами уже в самом начале XV в. Однако источники подтверждают их существование лишь с XVI века (Ласосна 1539 г.). О наличии мечетей в Троках, Вильно, в дер. Сорок Татар, в Прудзянах, Новогрудке, Гродно, Давбутишках, Плешевичах, Остроге, Чехрыне пишет анонимный автор «Рисале» (1558 г.). Несколько мечетей упомянуто в трактате П. Чижевского «Альфуркан...» (1616 г.). Ценную информацию содержат работы турецкого историка Ибрагима Печеви (20-е годы XVII в.) и церковные источники. Исходя из этого, можно предположить, что в XVII в. на территории Великого княжества Литовского существовало 20 мусульманских храмов. В XVII–XIX вв. в результате войн, передела территории государства и миграций литовских татар появляются новые места проживания татар и новые мечети, а некоторые старые исчезают. В 1914 г. на бывшей территории ВКЛ насчитывалось 25 мусульманских мечетей (без Волинских и Подольских земель, по которым

данные отсутствуют), из них пять было уничтожено во время первой мировой войны. История мечетей довольно подробно рассмотрена в работах А. Вороновича и С. Кричинского. Последний составил список мечетей с 1800 г., который не был дополнен или критически переработан вплоть до появления новейших исследований в 90-е годы XX в.<sup>28</sup>

Основным материалом для возведения мечетей у белорусско-литовских татар было дерево. Только во второй половине XX в. появляются каменные застройки (мечеть в Минске и в Каунасе). Можно выделить четыре архитектурных типа культовых сооружений, различающихся по форме и структуре крыш:

- квадратная или прямоугольная постройка с двускатной крышей (Троки, Лукишки, до 1866 г., дер. Сорок Татар);
- прямоугольная постройка с четырехскатной крышей и удлиненным гребнем (Ловчицы, Осмолово);
- крыша четырехскатная с гребнем (Мир, Клецк, Ляховичи, Видзы);
- постройка с двускатной крышей или трехскатной с небольшим минаретом на гребне; близка по форме костелу (Лукишки, после 1867 г., Райжай, Узда, Некрашюнай).

Помимо дерева как основного строительного материала, назовем еще несколько характерных черт, присущих мусульманским храмам на данной территории. Во-первых, это деление молельного помещения на две части: женскую и мужскую половины. Деление могло быть поперечным или продольным. Интересно, что первое характерно для мечетей на территории Белоруссии, а второе – для Литвы. Во-вторых, наличие двух входов в мечеть – на ее женскую и мужскую половины. В-третьих, наличие

деревянных скамеек вдоль стен для людей пожилого возраста и больных, которые не могут совершать намаз (молитвенный обряд) на полу. Первой и третьей особенностям можно найти соответствие и у казанских татар.

Особого внимания заслуживает развитие и изменение семейно-бытовой обрядности в новых, современных условиях. Так, проведенные в 2001–2002 гг. археографические исследования показали, что произошла легализация многих традиционных обрядов свадебного, погребально-поминального цикла. Белорусско-литовские татары открыто говорят о своих историко-культурных традициях, издавна формирующих образ жизни татарской семьи. И если в 70–90-е годы казалось, что такие традиции, как знахарство, магия и пр., остались в далеком прошлом, то исследования последних лет, проведенные автором данных строк, свидетельствуют совсем о другом.

В данной статье мы остановились лишь на некоторых особенностях сохранившейся культуры белорусско-литовских татар и ее истоках. Закономерно, что «контакт культур во все исторические времена приводил к двум различным по качеству процессам и последствиям. Параллельно с усилением взаимодействия и взаимообогащения культур контактирующих народов нередко имело место и явление обратного порядка: утрачивались подлинные и характерные только для данного этноса черты материальной и духовной культуры».<sup>29</sup> Комплексное исследование происходивших процессов может предоставить интереснейший материал, как для специалистов, так и для всех тех, кому не безразлично духовное наследие самой древней в Европе славяноязычной группы мусульман.

## ПРИМЕЧАНИЯ

- 1 Прибывших в XIV в. на территорию Великого княжества Литовского татар во многих современных исторических работах именуют по-разному: белорусскими, литовскими, польскими или в комбинации белорусско-литовско-польскими. В исторических источниках XV–XVIII вв. к этнониму татары употребляются такие определения, как татары Великого княжества Литовского, татары Радзивиллов, татары-казаки и т.д. Определение “литовские” за татарами закрепляется в XIX в., когда появляется необходимость установить различие между татарами, проживающими на присоединенных к Российской империи землях, и казанскими, крымскими и сибирскими татарами (см. Bairauskaitė 1996, 14–15). В данной работе используется термин “белорусско-литовские” как указание на территорию Великого княжества Литовского, куда в XIV–XVI вв. переселилась основная масса тюркоязычных мигрантов из Золотой Орды.
- 2 Muchliński 1858, 251–252.
- 3 Рукопись названа по имени исследователя, нашедшего ее в 1915 г. в дер. Сорок Татар (Вильнюсский район).
- 4 Мишкинене 2009, 396–397.
- 5 Тарэлка, Сынькова 2009, 15.
- 6 Тарэлка, Сынькова 2009, 15.
- 7 Уразманова <http://www.tatar.ru...>
- 8 Borawski, Dubiński 1986, 187.
- 9 Примеры взяты из трех транслитерированных автором статьи рукописей. См.: Г. Мишкинене. Древнейшие рукописи литовских татар. Графика. Транслитерация. Перевод. Структура и содержание текстов. Вильнюс, 2001.
- 10 Араб. во имя Бога милостивого, милосердного
- 11 Мусульманская община Мухаммеда.
- 12 Ранняя молитва.
- 13 Полдень, молитва в полдень.
- 14 Неверные.
- 15 Послеобеденная молитва.
- 16 Вечер, молитва на заходе солнца.
- 17 Мечеть.
- 18 Молитва, совершаемая после полного захода солнца.
- 19 Ислам. ЭС 1991, 261.
- 20 Произнесение формулы “хвала Аллаху” (субхан Аллах); перебирание четок и молитва с повторением этой формулы.
- 21 Сражение за ислам.
- 22 Паломничество в святые места.
- 23 Китаб – религиозная книга литовских татар, содержание которой составили предания о жизни и деятельности пророка Мухаммеда, описания обрядов и ритуалов, о также основных обязанностей мусульман, нередко также библейские легенды, нравоучительные рассказы, иногда даже восточные авантюрные повести.
- 24 Незаконченный фрагмент айата Корана (4:3): А если вы боитесь, что не будете справедливы с сиротами, то женитесь на тех, что приятны вам, женщинах – и двух, и трех, и четырех.
- 25 *wa-in khiftum alla tuqsitoo fee alyatama* (4:3, А если вы боитесь, что не будете справедливы с сиротами)... *wala tu/too alsufahaa amwalakumu allatee ja'ala allahu lakum qiyaman waorzuqoohum* (4:5, И не давайте неразумным вашего имущества, которое Аллах устроил вам для поддержки...)
- 26 Мишкинене 2009.
- 27 Kričinskis 1993.
- 28 Лакотка 1994; Лавыш 2001, 47–52.
- 29 Эбубекир 1995, 2.

## Использованная Литература

---

- Добрянский Ф. *О литовских татарах*. Вильна, 1906.
- Ислам. Энциклопедический словарь. Москва, 1991.
- Лавыш Крыстына. Татарскія мячэці ў Беларусі. *Гісторыя мастацтва* 11, 2001, 47–52.
- Лакотка А. І. *Бераг вандраванняў ці адкуль у Беларусі мячэці*. Мінск: Навука і тэхніка, 1994.
- Мишкинене Галина. *Древнейшие рукописи литовских татар. Графика. Транслитерация. Перевод. Структура и содержание текстов*. Вильнюс, 2001.
- Мишкинене Галина. *Китаб Ивана Луцкевича – памятник народной культуры литовских татар*. Вильнюс: Институт литовского языка, 2009.
- Тарэлка Міхась; Сынкова Ірына. *Адкуль пайшлі ідалы. Помнік рэлігійна-палемічнай літаратуры з рукапіснай спадчыны татараў Вялікага княства Літоўскага*. Мінск, 2009, 15.
- Уразманова Р. К. Татары.  
[http://www.tatar.ru/index.php?DNSID=42b64e5b5e105337a2ac7c3732b92bd2&node\\_id=205](http://www.tatar.ru/index.php?DNSID=42b64e5b5e105337a2ac7c3732b92bd2&node_id=205)
- Эбубекир Сервер. Проблемы топонимики и история Крыма. *Kasevet 1*. Симферополь, 1995, 2–4.
- Bairašauskaitė Tamara. *Lietuvos totoriai XIX amžiuje*. Vilnius, 1996.
- Borawski P., Dubiski A. *Tatarzy polscy. Dzieji, obrzędy, legendy, tradycje*. Warszawa, 1986.
- Dumin Stanisław. *Herbarz rodzin tatarskich Wielkiego Księstwa Litewskiego*. Gdańsk, 1999.
- Dziaduliewicz Stanisław. *Herbarz rodzin tatarskich w Polsce*. Wilno, 1929.
- Kričinskis Stanislovas. *Lietuvos totoriai. Istorinės ir etnografinės monografijos bandymas*. Iš lenkų kalbos vertė Tamara Bairašauskaitė. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1993.
- Muchliński Antoni. Zdanie sprawy o Tatarach Litewskich. *Teka Wileńska*. Wilno, 1858, nr 4, 241–272.



Mithatpaşa Caddesi 46/4 Kızılay/Ankara  
Tel: 0(312) 430 26 09 Fax: 0 (312) 430 39 48  
[www.orsam.org.tr](http://www.orsam.org.tr), [orsam@orsam.org.tr](mailto:orsam@orsam.org.tr)  
[www.blacksea.org.tr](http://www.blacksea.org.tr), [blacksea@blacksea.org.tr](mailto:blacksea@blacksea.org.tr)